
LIBRARY

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO

HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA

U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

TEORETIČNI UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

God. II. Br. 4.

„Starohrvatska Prosvjeta" izlazi četiri puta na godinu najmanje na dva tiskana arka. Predbrojba za nečlanove u monarkiji iznosi 8 kruna, a u inozemstvu 9 kruna ili 9 franaka. Predbrojba, knjige i listovi šalju se upraviteljstvu družtva u Knin, a starinarske viesti, rukopisi i slike za časopis uredniku u Korčulu.

U KNINU 1896.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

Sadržaj.

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO

HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

TEORETIČNI UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

God. II. Br. 4.

U KNINU 1896.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

Nekoliko ulomaka kamenitih rešetaka (transennae) i krstova pripadajućih bazilici S. Marije u Biskupiji kod Knina.

(Sa slikama.)

Još od prvih vjekova kršćanstva obstojao je običaj, da su grobovi mučenika u konfesijama bivali okruženi kamenitim, tankim prošupljenim pločama, koje se zvahu *transennae*[1]. Rupe na tim pločama bile su uresno izdjelane na prerazličit način, a potrebite su bile zato, da viernici mogu kroza njih viditi, a i pružati komadiće platna, s kojima bi doticali svetiteljevu raku, da jim budu posvećeni, zvani *brandea* i držani kao amajlije. Medju ruševinama staro-hrvatske bazilike S. Marije u Biskupiji nadjeni su mnogobrojni ulomci takovih transenna, koji dokazuju, da se je njihova poraba uvela bila sa kršćanstvom i medju stare Hrvate, pa da se je i kod njih čuvao kršćanski običaj sahranjivanja moći svetaca u otarima. Ti ulomci su različita uresa, gradiva, debeline i izradbe, i zato davaju povoda nagadjanju, da su pripadali različitim transennama ogradâ različitih otara ili svetiteljskih konfesijâ (memorija).

Jedan je uresni mramorni ulomak transenne sa iste bazilike bio već objelodanjen od prag. prof. Bulića[2], a dva figuralna od sitnozrnata biela vapnenjaka sam ja opisao u ovom časopisu[3]. Ovdje ću prikazati nekoje od spomenutih ulomaka od sitnozrnata biela vapnenjaka, koji pripadaju na tri različite skupine. Ostavljam za drugu prigodu opis tolikih drugih ulomaka transennâ nadjenih u ruševinam iste bazilike, koji se skupa sa niže opisanim nahode sahranjeni u našem „Prvom Muzeju hrvatskih spomenika“ u Kninu.

I. Prvoj skupini ulomaka transennâ pripada devet komada (Vidi sl. 1. na str. 212.), od kojih šestorica, koji su česti okvira transenne, debela su po 8 cm., dočim su druga tri iz polja ploče debela samo po 6 cm. Komadi okvira široki su po 7·6 cm., a obrubljeni s nutrnje strane (prama polju) četvrtkružnim žliebom. Na petero tih komada urezani su ulomci nadpisa. Ulomak bez nadpisa ima izpod žlieba dugoljast krnjatak nekog uresa ili kraja krila.

[1] Reusens: Eléments d'archéol. chret. 1884. I. pag. 103. F. X. Kraus Real-Encyclopädie der christl. Alterthümer I. str. 325 ad. v. *Confessio.*

[2] Hrvatski spomenici u kninskoj okolici itd., str. 20, br. 27. Tab. IX.

[3] „Starohrv. Prosvjeta“, God. I. Br. 2, str. 122 i Br. 4, str. 246.

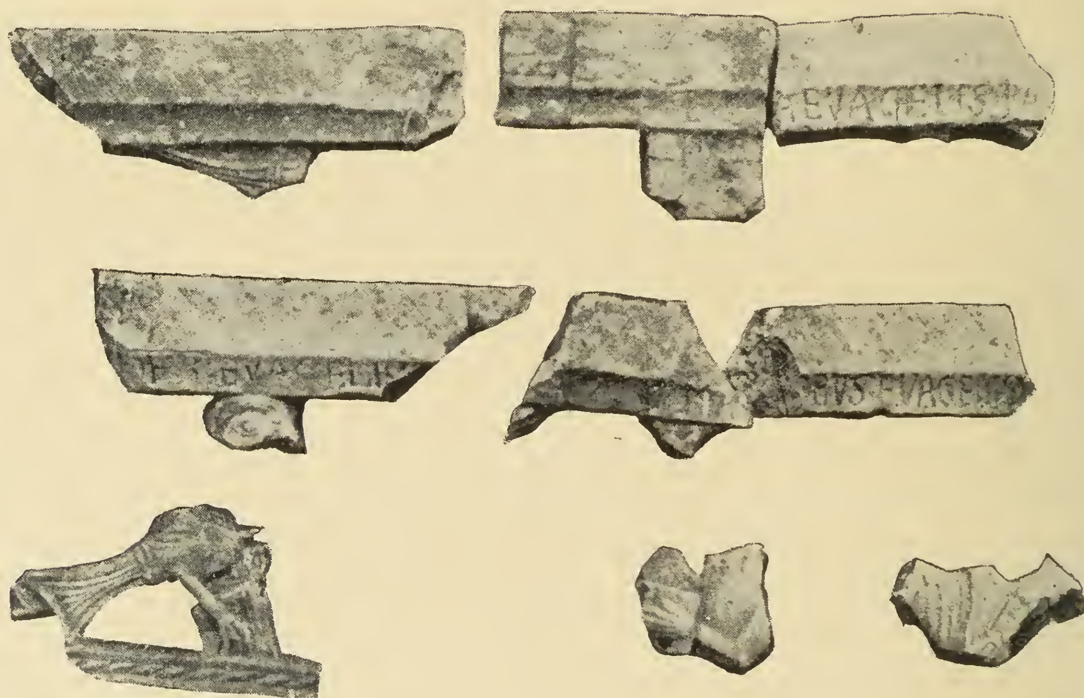
Drugi ulomak ima najprije smierom širine u tri brazde ostatak nadpisa:

LEO
VM
MI

koji se je valjda odnosio na simboličkog Markova lava. Uz taj ulomak ima pod žliebom okomit nastavak, na kojemu je šapa zar Lučina vola, jer su upravo nad njom na žliebu slova:

LVH

Lučina imena.

Sl. 1.

Sliedeći treći ulomak sa žliebom pristaje dobro uz drugi. Na njegovu je žliebu ulomak nadpisa: A EVAGELISTA

koji se sa prije spomenutim *Luh* nadopunjuje u: *Luha(s) eva(n)gelista.* I pod tim ulomkom vidjaju se dva kraja drugih nastavaka uresa transenne, zar sa istog tiela Lučina vola.

Na četvrtom je ulomku okvira transenne urezan na žliebu utarak nadpisa: ...^HS · EVAGELIS...

t. j. *(Jo)h(anne)s · eva(n)gelis(ta).* Pod slovima EVA je glava Ivanova orla na okomitu nastavku izpod okvira. Glava je u profilu i gleda desno. Okružena je koturom svetinje, a obradjena i s protivne strane ulomka. Ulomak sa pticom urezanom takodjer s obijuh strana, sa knjigom evangjelja medju čamprama obijuh noga, po svoj prilici je čest istog Ivanovog orla, kojemu je opisana glava pri okviru, jer mu je razmjerna veličina, a nestalo mu je prednjeg diela od glave do trbuha. Taj je orao naslonjen na tankoj pločici

urešenoj urezanim užetom, pod kojom se vidi da je bio nastavak drugih šupljih uresa.

Na petom kratkom ulomku okvira su izpod žlieba krajevi dvaju početaka uresâ ili figurâ, od kojih bi drugi mogao baš pripadati glavi Matijina angjela, jer se nahodi upravo pod slovima

MA . .

koja su urezana na njegovom žliebu, i koja se sa utarkom nadpisa na žliebu sliedećeg šestog ulomka —EVS EVAGELIS . .

uprav nadopunjuju u Matijino ime *Ma(th)eus eva(n)gelis(ta).*

Ulomak ljudskoga trupa u profilu plosnorezan s obijuh strana, držeć preda se knjigu, naslikan pod petim ulomkom, posve je vjerojatno, da pripada kipu Matijine simbolične figure.

Na opisanih osam ulomaka imamo dakle jasne i očite ostanke na transenni predstavljenih simbola i nadpisim označenih triju Evangjelistâ, pa i nagovieštanje na predstavu simbola četvrtoga. Sva je prilika dakle, da su opisani ulomci pripadali konfesiji otara posvećena četvorici Evangjelista, kako ono piše Hrabanus Maurus o suvremenu otaru njima posvećenu u nekoj crkvi u Njemačkoj:

„*Quattuor* ergo viri *scriptores* rite probati
Sancti *evangelii* haec loca sancta tenent"[1],

te su u tom otaru bile sahranjene i njihove moći po spomenutom starokršćanskom običaju. Pošto su pak ovdje Evangjelisti predstavljeni simbolično, kako jih opisuje učeni Alknin, suvremenik Karla Velikoga, stihovima:

„Humanum Christi describit *Matheus* ortum
More boat *Marcus* frendentis voce leonis
Mugit amore pio *Lucas* in carmine Christi
Scribendo penetras caelum tu mente, *Johannes*"[2],

a ne historično[3], tako i otar, kojemu su pripadali, težko da bude podignut prije VIII. vieka.

Po 6 cm. kao opisani ulomci orla i angjela, debela su i od istog su gradiva spomenuta dva već objelodanjena figuralna ulomka sa ruševinâ iste bazilike S. Marije, pa ništa lašnje, nego da budu pripadati ili ogradi istog otara, ili drugoga, ali iz istog graditeljskog razdoblja u IX. vieku.

II. Drugoj skupini ulomaka prošupljene ograde otara sa ruševinâ iste bazilike S. Marije pripada šest komadâ debelih po 7 cm. takodjer od istog gradiva kao i prije opisani (Vidi sl. 2. na str. 214.). Tu je pri dnu vidjeti i ulomak okvira, a ostali se komadi s njim spajaju na način zarezom ob-

---

[1] Mon. Germ. Poet. Lat. aev. Carolini II. Hrab. Maur. Carmina 75.
[2] Nav. dj. I. Alc. Carm. 70.
[3] Reusens: Nav. dj. I. str. 541 ss.

rubljenih, vezanih lukova. U vrh jednoga od tih lukova su urezana tri obla perca paomova lista, na kojem stoji sprieda vidjena ptica sa tek otvorenim spuštenim krilima. Ptici je nestalo glave i krajeva kreljutî. Predstavljala je zar golubicu ili orla. Obradjena je u plitkoj plohorezbi, kao i druge već opisane figure, s obijuh strana. Po izradbi i kompoziciji paomova lista i ptice, navlaš u pandžama, i ovi bi ulomci imali pripadati VIII. ili IX. vieku.

Sl. 2.

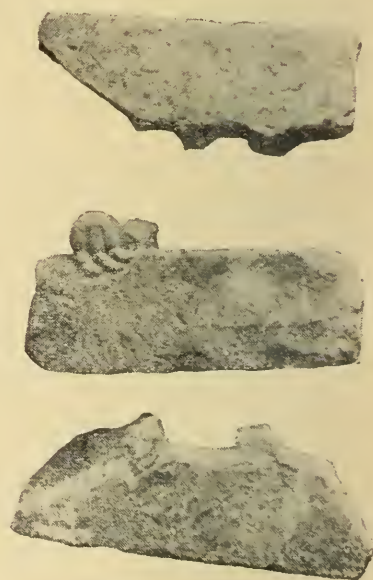
III. Trećoj skupini pribrajam sliedeća tri ulomka (sl. 3.), koji bi imali pripadati okvirim transennâ. Dugi su 23 cm., 26 cm. i 23·5 cm., široki po 7 cm., debeli od 6·2 do 6·4 cm. Na dvojici su početci nekih uresnih nastavaka prošupljene rabote, a na trećem je uz nastavak još i šapa neke životinje.

* * *

U srednjem vieku mnogobrojni su krstovi bili namještani po crkvama. Na primjer o krstu na sred crkve ovako pjeva prije spomenuti slavni Alknin:

„Ad sanctam crucem.

Adspice, tu, lector, nostrae pia signa salutis,
Ecclesiae in medio Christi mirabile donum.
Pro mundi vita mundi iam vita pependit,
Pro servis moritur dominus: quam sancta voluntas!
Viveret ut servus, empsit cum sanguine servum;
Hoc memor esto, crucem videasque in lumine stantem
Et mox ante dei faciem feliciter ora"[1].

Sl. 3.

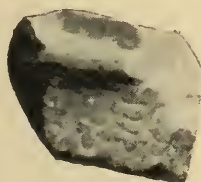
Krst je stojao pred otarom[2], nad analogijem noćnicâ[3], pred pjevalištem[4], pa je još kao i sada služio kao spomenik kakva dogodjaja. Tako je u

[1] Alc. Carm. 109, 11.
[2] Hrab. Maur. Carm. 49, 6; 77, 8; 80, 4; Alcuini Carm. 109, 10—11.
[3] Ekkehardi IV. Cas. s. Galli p. 81.
[4] Ratperti Cas. s. Galli c. 29.

crkvi u Fuldi bio namješten križ na položaju, gdje najprije bijaše pokopano tielo S. Bonifacija[1], u Reimsu, gdje je čudom ozdravljen sakat[2]. Križ je gdjegod stojao na amvonima, na trabes, t. j. popriečnoj gredi nad ulazom pjevališta, na ciborijim, ogradi pjevališta, nad vratima crkve, za otarom itd.; da i ne napominjem krstova kovinskih, koji su na raznim mjestima crkve bili obješeni i posadjeni.

Vrlo su zlamenita dva ulomka propeća od sitnozrnata biela vapnenjaka nadjena medju ruševinama starohrvatske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina, a sačuvani u našem muzeju u Kninu (sl. 4.). Na jednomu je gornji ulomak glave, na drugom komad nadlaktice i podlaktice lieve ruke Isukrstove.

Sl. 4.

Na obima su i ostanci nadpisa. Debeli su po 7·6 cm.; prvi je visok 13 cm., širok 9·2 cm., drugi je dug 13 cm., širok 10 cm. Križ, kojemu pripadahu ova dva ulomka, treba da je bio slobodan, kako se poznaje po gornjem i lievom ravnom završetku; te je stojao ili na otaru ili na kakvoj ogradi, na amvonu, ili možda i na popriečnoj gredi svetišta. Nego, pošto je na sred gornje površine gornjeg ulomka pravilno probivena okomita obla rupa, sa premjerom od 12 mm. za uvlačenje čivije, treba pomisliti, ili da križ nije bio slobodan s gornje strane, nego negdje utvrdjen i umetnut, ili da je na vrh njega bilo još nešto utvrdjeno (zar golubica ili prst ruke Boga Oca). Glava i ruka Isukrstova su oble i naskočene malo da ne u visoku reljefu. Lice je izkrnuto i ostaje još cielo čelo, lievo oko i tjeme, na kojem šematični zarezi označuju kosu. Oko glave je naskočenim kotačem predstavljen nimb, na kojem je pak lagano naskočen krst. Na desnom kraku tog nimbovog krsta je ostatak slova, koje bi moglo biti L, na gornjem je V, a okrnuta je površina desnoga kraka, pa se nezna, koje je slovo bilo na njemu.

Kao što su na drugim suvremenim nimbusovim krstovima urezana slova rieči REX, tako bi se moglo nagadjati, da je na ovomu bilo urezano zar LVX. Poviše glave urezana su kapitalna slova

I E S . .

a pod laktom na ulomku lievog kraka popriečnice

V D E O
ↄ V M

što se ima čitati: *(J)udeo(r)um,* a cieli nadpis bit će bio: *Jes(us Nazarenus rex Ju)deorum . us Nazarenus rex* su slova, koja će bit bila urezana pod desnom rukom. Nadpis: *Hic est Ihs Nazarenus rex Judeorū* nahodi se oko datovanog propeća IX. vieka na listiću diptiha od slonove kosti u

[1] Hrab. Maur. Carm. 41—5.

[2] Flodoardus: Hist. Rem. I. 22.

Belgiji[1], pa mogu i ostanci našega propeća da pristaju u to doba, koje je potvrdjeno još i izpravnim položajem glave, a donekle i oblikom urezanih kapitalnih slova. Protivna strana križa je gladka.

Sl. 5.

Na ulomku prosta krsta (sl. 5.) sačuvan je jedan cio krak, rek bi desni, i ulomak dônjega diela; gornji dio i lievi krak posve su odciepljeni u križalištu. Debeo je 6·8 cm., donji dio dug je 10 cm., širok 8·2 cm.; krak je dug 8·6 cm., širok 7·6 cm. Na prednjem je licu urezana dvostruka pletenica troprutasta traka. U sredini križališta je puce. Ures je to, koji izradbom i kompozicijom posve odaje IX. viek. I taj je križ mogao stajati na kojem otaru, amvonu, gredi, nad vratima i t. d.

F. Radić.

[1] Reusens: Nav. dj. I. str. 541 ss.

Topografičke crtice
o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve.

Napisao
Fr. Stip. Zlatović.

(Nastavak v. br. 3. god. 1896.)

IX. Župa Dridska Paratalassia.

Ne možemo znati, na kojem temelju razni pisaoci uzeše Const. Porf. županiju *Paratalassiu* za župu *Mocru* u neretvanskoj Paganiji, današnjem Primorju Makarskom. Carski pisac bistro razlikuje župe hrvatske od neretvanskih (Rački Mon. VII. 406.) i Paratalassiu ubraja u hrvatske (Rački Mon. VII. 400.); onu Mokra od rieke Cetine do Neretve medju Paganske. (Brašnić: Izvještaj c. k. gimn. u Vinkovcih god. 1878/9. str. 12.). Ako se osvrnemo na ono, što grčka rieč znači, tad bi našli uz obalu našega mora više mjestâ, koja se Primorjem nazivlju. Gdje bi onda bila županija Dridska, koje župani podpisaše dobar broj starih listina? Mi držimo, da je hrvatska Paratalassia pravo dridska županija[1] zaokružena morem od Marine-Busuljine k Trogiru, na jugoiztok i zapad, a k sjeveru od Šibenika riekom Krkom do Skradinskoga Slapa, te od sjevera zatvorena visokim brdima Trtra, Boraje i Sniežnice, izmedju selâ Ljubitovice i Blizne. Ona je medjašila sa županijami: od iztoka zagorskom i trogirskim teritorijem, od juga morem i otočjem, do zapada, onamo preko rieke Krke, lučkom, a od sjevera zagorskom županijom.

Dridski župani spominju se: god. 1088. *Osrina iuppano dridistico.* (Cod. Dipl. I. 182) i g. 1089. *Dragoslavo dridistico.* (Rački Mon. VII. 151.)

Oni, koji su smatrali Paratalassiu u Makarskom Primorju, ubrajali su u dridske župane: Vojvode *Duces Marianorum,*[2] *morsticus mari-*

---

[1] To mnienje nije osnovano, nego samo u toliko, u koliko je i dridska županija bila uz more. U predgovoru ove monografije pisao je pokojni O. Zlatović („St. Prosvj." God. I. Br. 1, str. 12) nabrajajuć hrvatske županije po Const. Porf. „Paratalassia", da je to „morska ili primorska, dridska", čemu sam ja bio dodao opazku: „Dridska je županija različita od morske, kako se to razumije po županim podpisanim na povelji kralja Stjepana II. (Doc. VII. str. 148—149), gdje je napose „Jacobi morstici", napose „Osrina dridistici". Op. Ured.

[2] Zlatović nije kazao, a mi ne nahodimo, da je koji od spisateljâ, koji su se bavili ovim pitanjem, ubrajao u dridske i morske župane. Op. Ured.

timus;[1] ali mi cienimo sa veleučenim Kukuljevićem, da to bijahu vojvode morske sile državne (Cod. Dipl. I. 237.) ili vojvode neretvanski, koji su u dobrim odnošajima bili s Hrvatima, te se nalazili u kraljskoj družbi i kao

---

[1] O župi Parathalassiji cienio je dr. Rački, da je isto što *Mariania, Maronia* i morska (Doc. VII, str. 512). Brašnić („Rad" XXV. str. 45) je kazao o njoj samo: „*primorska* uz more Cetini na sjever" i to pozivljuć se na Const. Porf., koji ne samo ob ovoj, nego o nijednoj od jedanaest nabrojenih hrvatskih županija nije ništa posebna kazao, niti jim je naveo medjašâ. Brašnić se nije pak sjetio, da je i sam neposredno prije toga, po poljičkom štatutu, postavio uz more Cetini na sjever županiju *poljičku* i da na jednom te istom zemljištu ne mogu da budu dvie različite županije. Istina je, što piše Zlatović, da je Porf. razlikovao župe hrvatske od neretvanskih, ali je takodjer istina, da na temelju pisanih spomenika imamo dovoljno razloga misliti, ne samo da je Porfirogenitova *Pagania* pripadala hrvatskoj državi, nego još da je to ono isto što i *Parathalassia* i *Maronia*, t. j. *morska* ili *primorska* županija. Već današnje ime *Primorje*, koje se per antonomasiam upotrebljuje za primorje makarsko, najbolje odgovara i nagoviešta na Porfirogenitovu *Parathalassiu* i *Marianiu* u izpravama od IX. do XI. vieka (Doc. VII. 111, 113, 117, 128, 132, 147, 149, 336). Porfirogenit nam dvakrat pripovieda, da su u njegovo doba otoci Mljet, Korčula, Hvar i Brač pripadali Neretvanima, t. j. Paganiji (Doc. VII. str. 406 i 410), a Ivan, mletački kroničar, pod god. 839. pripovieda, da je dužd Petar (Tradonik) te godine sklopio mir sa hrvatskim vladarom Mojislavom u mjestu, koje se zove „sancti Martini curtis", t. j. dvor s. Martina, te, prešavši k neretvanskim otocima, da je sklopio savez s Družkom (Drosaico), vojvodom „*Marianorum*". O Dvoru s. Martina piše dr. Rački (Doc. VII. str. 336), da mu je to mjesto nepoznata položaja, ali svakako da ima biti u Hrvatskoj pokraj mora. Prama otoku Braču, na poljičkoj morskoj obali, izpod sela Podstrane, je na generalštabnoj karti zabilježena pokraj mora crkvica S. Martina, kojoj je ime dr. Jelić na arkeologičnoj karti Solina i okolice podcrtao crljenom bojom u znak, da je sredovječna. Mislim svakako ob istoj crkvici „sancti Martini, que est sita in monte grasso" je uspomena u opisu (g. 1080) zemaljâ što jih je Petar Črne darovao samostanu sv. Petra u Selu (Doc. VII, str. 133), jer je rt Mutogras-Montegrasso put jugoiztoka tek 1·5 km. udaljen od crkvice S. Martina od Podstrane. Zato bi dobro bilo, da se pomnjom izpita rečena zlamenita crkvica i njezina okolica. S toga mjesta je mletački dužd najbolje mogao „pertransire" „ad Narrentanas insulas". Ako je pak rečeni dužd sklopio savez sa Družkom morskim vojvodom na neretvanskim otocima, najvjerojatnije na Braču, to se razumije, da su Marijanci i Neretvani jedni te isti, a Mariania što i Pagania.

O toj županiji piše Brašnić („Rad" XXV. str. 43) pod imenom „*morska*", „kraj od rieke Cetine do Neretve", i uzimlje ju dakle za jednu jeditu župu, dodavši dapače, da „bijaše jedna od najvećih u hrvatskoj državi", premda je neposredno prije nje opet kao posebnu župu naveo „makarsku ili mokransku".

Kukuljević je u kazalu u opazci na rieč „iup. Morsticus (Marsticus, dux Marianorum)", pisao (Cod. dipl. I. str. 237): „Veliko je pitanje, dali tako zvani Comes Morsticus, Maristicus i Dux Marianorum bijaše u pravom smislu županom ili predstojnikom pojedine primorske župe. Ja bi ga prije smatrao za ravna bizantinskomu Drungaru (*δρουγγάριος τινν πογιμων*) ili admiralu t. j. vojevodi, ili županu pomorstva, te se je mogao zvati i županom *morskim*, morsticus, maristicus, a ne primorskim, kako bi valjalo da se je zvao kad bi bio predstojao primorskoj župi".

Kad pomislimo, da je župa neretvanska, Paratalassija, morska, ili marijanska ili Paganija zajedno sa Zahumljem najprije pripadala hrvatskoj državi, a da se je od nje odciepila bila zajedno sa Zahumljem i Dukljom za vladanja Pribine (949—970 — Smičiklas Povj. Hrv. I. str. 227), upravo dakle u doba kad je car Porfirogenit pisivao svoju povjest, lako ćemo razumjeti, kako carski pisac s jedne strane ubraja Paratalassiju medju hrvatske županije, a s druge opet broji istu župu ali pod imenom Paganije medju susjednim krajevima, koji ne pripadaju državi hrvatskoj. Tim pak što je slavni i veliki kralj Petar Krešimir „obnovitelj moći kraljestva" hrvatskoga (Smič. Nav. dj. I. str. 249) pod vlast hrvatsku povratio „primorje i humsku banovinu" možemo sebi tumačiti, kako se za vladanja istog Krešimira, Zvonimira i Stjepana II. pojavljuju na hrvatskim izpravama imena Rusina i Jakova morskih vojvoda (Doc. VII. str. 98, 111, 113, 117, 128 i 149).

Da je pak *morski vojvoda* mogao biti i županom županije, koja se je vjerojatno zvala i *morskom*, jer joj se je obseg prostirao i preko mora obuzimljuć otoke Brač, Hvar, Korčulu i Mljet, i da je u isto doba mogao biti admiralom hrvatskog brodovlja, to je najlašnje vjerovati kad se uzme u obzir još iz davnijih doba na daleko poznata velika morska sila Neretvanâ, pred kojom su Mlečići na dugo strepili, a kašnje Omišanâ, te da su jedni i drugi u obsegu jedne te iste županije, drugi dapače zar ništa

svjedoci povelje podpisivali.[1] Je li dridska župa imala svoj glavni grad toga imena? od nikud nemožemo znati, nego nad selom Marinom-Bosuljinom diže se veliko brdo, koje se i danas zove *Drid*. Na vrh njega je crkva čudotvorne slike Majke Božje, koju, u drugoj polovici XV. vieka, kada Turci počeše navaljivati i prodirati do mora, trogirski biskup prenese u crkvu franovačkoga samostana na Čiovu u Trogiru, gdje se i sad nalazi i zove Gospa na Dridu ili Drida.

Na tom brdu nevide se ruševine kakva tvrdoga grada; ali je lasno mogao biti razrušen i njegovim kamenjem sagradjena današnja Marina. Prvo doselenja Hrvatâ, taj se je predjel na način poluotoka zvao *Illis* i *Promontorium Diomedis*, te je imao glavni latinski grad na južnom kraju prama otoku Arkandjelu. Ruševine mu se i danas vide, i zovu jih *Stari Trogir*. Županija je svakolika krševita i malo napučena, a puna dobrih pašnjaka. Za kralja Zvonimira bio — territorium regale (Rački Mon. VII. 115.), a god. 1226. darova kralj Koloman *Drid* trogirskomu biskupu — „praedium re-„gale Drit cum omnibus suis pertinentiis et pascuis sibi adjacentibus, „montibus, vallibus et terris universis quae laborari possunt et ad eumdem

drugo nego neposredni nasliednici prvih, pod promjenjenim imenom. Naravska je stvar, da je svakolika morska vojena sila hrvatske kraljevine toliko u prvo slavno doba za Tomislava kralja, koliko i kašnje od Petra Krešimira do Stjepana II., imala bit povjerena u ruke Neretvana, tih priznatih pravih vještaka pomorskih. — Rusin morski župan, brat kralja Slavića, oko g. 1065—74 darovao je svoj dio zemlje u Trsteniku (po svoj prilici onog Trstenika, „po sred polja sela Jesenica, ispod župničke crkve“ (P. Petar Kaer: Dvije opatije itd. str. 24) samostanu Sv. Petra u Selu. Tu je darovštinu, po Rusinovoj smrti, potvrdila njegova udovica i brat mu kralj Slavić, koji je dapače i svoj dio zemalja na istom mjestu darovao istom samostanu. (Doc. VII. str. 98). Pred istim Rusinom tvrdio je Petar Črne, da je kupio roba „Lubizo de Gruba“ uz ciene od jedne robkinje i jednog momčića (Doc. VII. str. 135). Posve vjerojatno, kao morovodju hrvatskoga brodovlja nahodimo Jakova, morskoga župana, često u Spljetu, i, kao dostojanstvenika u višoj časti od ostalih župana, prije ostalih podpisana kao svjedoka na kraljevskoj izpravi Stjepana II. (1088—89. Doc. VII. str. 149), pa još i kao kraljevskog poslanika (legatus) u regestu kralja Zvonimira (Doc. VII. str. 113). Znamo dapače, da se je on nahodio u Spljetu sa svojim vojnicima oko 1076 god. (Doc. VII. str. 111—128), te možemo nagadjati, da se je tada u spljetskoj luci ili u Poljudima nahodilo usidreno hrvatsko brodovlje. Kad je god. 1078. kralj Zvonimir darovao nadbiskupu spljetskomu prihode župe cetinske, na dotičnoj izpravi najprvi se je podpisao cetinski župan, kao predstojnik županije, a odmah za njim Jakov morski (Doc. VII. str. 117). Da je Jakov za dulje doba boravio u Spljetu, dokazuje nam i ta okolnost, što se je skupa sa ženom nahodio u Solinu, kad je Petar Črne pred njim tamo kupovao neke posjede. Kralj Zvonimir potvrdio je u Šibeniku oko god. 1080. Petru Črne neke kupovštine pred svjedocima, medju kojima je i Jakov morski, o kojemu bi mogli naslućivati, da je po svoj prilici tamo odvezao bio na svojim brodovima i samoga kralja sa svom svitom njegovom (Doc. VII. str. 128). U nagodbi oko god. 1076. učinjenoj od Petra Črne radi nekih njegovih zemalja oko Tugara u Poljici „Jakov morski vojvoda“ prvi je medju svjedocima (Doc. VII. 111—128). Op. ured.

[1] Ovim pok. Zlatović prvi izjavljuje prilično vjerodostojno mnenje o položaju dridske županije. Što se tiče pak predloženog joj obsega i granicâ, obziruć se na rieči pokrajinske sinode obdržavane u Spljetu oko 1045—67. god. „**castrum Sibenicense cum tota sua iupa**“, iz kojih je razumjeti, da je osim hrvatskih županija nabrojenih od Kukuljevića, Račkoga, Brašnića i Zlatovića obstojala takodjer i *šibenska županija*, kojoj je središte bilo u gradu Šibeniku, u kojem nahodimo često hrvatske kraljeve Petra Krešimira, Zvonimira i Stjepana II, treba da predložimo u toliko skraćen po Zlatoviću predložen obseg dridske županije, sa sjeverozapadne strane od rieke Krke put jugoiztoka, u koliko možemo pomisliti, da se je s ote strane prostirala šibenska županija. Gradove dakle: Grebci-Grebaštica, Jadretovac, Mandalinu, Vrhpoljac i Šibenik treba od prilike pripisati novo predloženoj županiji šibenskoj. Op. ured.

„locum spectantibus". (Farlat. IV. 337.) Što kašnje potvrdi kralj Ljudevit god. 1358. (Farlat. ibid. 185.) Krševita župa nije mogla imati bogatih gospoština, niti tvrdih gradova. Spomenuti ćemo sliedeće.

Gradovi.

1. Drid—Drit. Na jugoiztok sela Marine-Bosuljine diže se oveće brdo i na njemu crkva Majke Božje. Okolo nje ima dosta grobova, a niz brdo do mora komadâ opeka i krnjotina raznovrstna zemljana posudja okolo mjesta Gusterna, trogirske obćine. Cienimo, da je tute stalo glavno mjesto i sielo županije Drida, kog je isto brdo ime održalo.

2. Marina—Bosuljina. Rukavac morski od Trogira dugo se zavlači na način zatona prama Marini, u trogirskoj obćini; a pri kraju istoga pod brdom Dridom leži župno selo Marina u davnija vremena ogradjena zidom. U njoj su dvie jake četvrtaste kule, jedna biskupova, a druga za obranu mješćanâ. Mjesto se spominje u listini kralja Zvonimira god 1078. (Rački Mon. VII. 115) i kraljice Elizabete god. 1383. (Kukuljević, Jura. 115.) Turci su više krat na selo navaljivali, te ga god. 1659. osvojili i oplienili. Sada su utvrde zapuštene.

3. Primošten (Capocesto). Izmedju selâ Rogoznice i Krapnja, pri moru, u šibenskoj obćini, obla se glavica proteže u more na način poluotoka. Na sjevernoj strani iste leži selo Primošten s kopna ogradjeno visokim zidom. Na vrh glavice bila je tvrdjava, koju često spominje Sanudo u svojim uspomenam S. Marko, danas razkopana do temelja. Mjesto, gdje je bila, se zove *gradina* i na njoj je župna crkva Sv. Jurja i seoski ukop.

4. Grebci, Grebaštica. Krapnju na iztok, izpod selà Grebaštice, dugo se uvlači u more poluotok Oštrica u obćini šibenskoj. Ovaj poluotok, to jest njegovu desetinu, darova šibenska obćina biskupu pri svrsi XIII. vieka, da bude uz ostale za njegovo uzdržanje (Farlat IV. 465.) Grebaštica bijaše od davnijih vremena jedna od poglavitijih župa sa svojim nadpopom, a poluotok Oštrica dugim i visokim zidom ogradjen od mora do mora. Na sriedi bedema duga je za kilometar na uzvisitu humcu tvrdjava, koju danas nazivlju *Starim Šibenikom.* Oštrica za turskih četovanja bijaše obći sbjeg puka iz Zagorja, gdje bi se u pogibelji zaklanjali sa svojim malom i stadom. Danas leži zapuštena i neobradjena.

5. Jadretovac—Kaštel Andreiš. Od otoka i sela Krapnja, u šibenskoj obćini, zavlači se k iztoku dug rukavac mora prama Vrhpoljcu u šibensko polje, gdje na kraju sačinjava prostranu luku danas većim dielom zasutu pržinom i glibom. Na jugo-iztočnom kraju te luke, pri položitoj kosi uz more, stoji selo Jadretovac, njegda jaki i bogati gradac. Neki pisci trube, da je bio napučen od ostanaka pučanstva razrušenog Solina (?). Srednjih doba služaše kao zaklonište kmetova i težaka; napokon, po izumrću vlastnika

plemenitih *Andreiša,* gradac je zapušten, ter mu se kule i bedemi sami ruše. Gradac je na četverokut, ima s južnoga kraja oblu kulu, nekoliko kuća izmedju bedema, ostale naokolo, koje propadaju rad nezdrava zraka

6. *Mandalina.* Na južnom kraju šibenske luke i zalieva pruža se poluotok a pri tjesnacu leži selo Mandalina, u šibenskoj obćini, ogradjena s kopna jakim bedemom. Višekrat na selo Turci navaljivahu, osobito za obsade Šibenika god. 1647/8. ali ga ne predobiše. Bedem je zapušten i prorovan.

7. *Vrhpoljac.* Na iztok Šibenika i Mandaline u šibenskoj obćini, nad selom Vrhpoljcem, diže se oštro brdo. Na njem se vide ostanci ograde i kulâ staroga gradića Vrhpoljca, koji po naredbi god. 1647. generala L. Foškula bi razkopan, a mješćani se preseliše na otok Krapan. Sa sjeverne strane, izpod grada, bijaše velika ograda suhozidna, a izmedju nje i kaštela poredane male kućice zagorskih posjednika, gdje bi se u pogibli od turskih četnika zaklonili. U mletačkom izvješću god. 1520. to se spominje: *dove si hanno renduto li villici per segurtà per causa delle incursioni turchesche.* (Ljubić Mon. VIII. 82.) Sad je sve srušeno.

8. *Šibenik.* Naprama ušću, kojim rieka Krka utječe u more, s lieve strane nad obalom visi se oštruljast humac, pri vrhu klisurast, a povrh klisurâ, Hrvati načiniše tvrd gradac Šibenik, koji mletački vojvoda Ordelafo Faliero god. 1116. obori do temelja. Podvostručeno pučanstvo bjeguncima iz razrušena Biograda opet stari gradac podigne i predgradja k jugu razprostrani; ali jim vojvoda mletački opet utvrde obori do zemlje i napokon god. 1412. grad zaposjedoše i bolje utvrdiše. God. 1663. grom zapali barut u starom gradcu i raznese tvrdjavu. Opet obnovljena god. 1752. drugi se put prah zapali i obori do zemlje bedeme. Na starom temelju general L. Dulfin sagradi današnju tvrdjavu sv. Ane, a ruševine temeljâ okolo iste pokazuju kolik bijaše stari hrvatski grad. U starom Šibeniku često su se nalazili naši kralji, sabore držali i povelje dielili; god. 1066. P. Krešimir; god. 1074. D. Zvonimir; 1089. Stjepan, *apud Castrum Sibinico* (Cod. Dipl. I. 175) i Koloman god. 1105. — Danas su razrušene utvrde i Šibenik je postao otvoreno mjesto.[1]

---

[1] Medju hrvatskim županijama, obstojećim za narodne dinastije, broji Brašnić („Rad“ XXV. str. 44) i *mosorsku,* o kojoj kaže, da je „župi poljičkoj susjeda sa iztoka“. Kad bi moguće bilo da je ta županija obstojala, onda, obziruć se na njezino ime, ona nebi mogla biti nego u Mosor-planini, koja se put iztoka proteže samo do rieke Cetine; ali pošto je Cetina od Trilja (Garduna) pa sve do Omiša iztočna granica poljičke županije, a preko Cetine se na iztok protezala županija *morska,* kako smo vidili, to se već i po tomu može razumjeti, da na iztok Poljice za takove županije nije bilo mjesta u hrvatskoj kraljevini. Obstanak takove župe naslanja Brašnić navodima sliedećih izvora: 1. darovnicu Petra Črne crkvi S. Petra u Selu, gdje se spominje, da je kralj Zvonimir darovao ujaku Strezzu „totas terras, quae erant in Masaro a Salona usque Biaki“ (Lucius De Regno l. II, c. 15; Carrara, Archivio capitolare di Spalato pag. 61; Rački Doc. VII, str. 132); 2. listinu kneza Trpimira dne 4. ožujka 852. gdje kaže „hec sunt nomina servorum de Masaro“ (Kukuljević Jura I, 4; Luc. o. c. l. II. c. 2, Farl. Ill. Sacr. III. 52; Rački, Doc. VII, 5); 3. zapisnik pokrajinske sinode spljetske oko god. 1045., gdje se

X. Županija Kliška.

Ova županija, i ako nije spomenuta od Const. Porf., imamo dokaza, da je obstojala od davnijih vremena. On i tako spominje grad ili tvrdjavu, pa i mjesto više krat listine spominju. (Rački Mon. VII. 20, 23, 28, 153, 200, 265, 278.)

Najstariju uspomenu županije imamo u Mučimirovoj listini god. 892. na kojoj je podpisan *Leledrago iupano Clisse*. (Cod. Dipl. I, 73.) Spominje i Toma Arhid. *Comitatum Clissae*. (Rački Mon VII, 200.)[1]

Po položaju i ustrojstvu zemljišta županija kliška mogla se je sterati zapadnim obronkom planine Mosora do rječice Žrnovice kod Stobreča na jug, te solinskim i kaštelanskim poljem do Trogira, a na iztok zamosorskom ravnicom do kraj Dugopolja. Od sjevera zatvarala ju kaštelanska brda. Medjašila sa županijami od sjevera *Sminskom,*[2] od iztoka poljičkom, od zapada trogirskim *territorijem* i županom zagorskom. Uzak obseg, ali pitom, plodan i

---

medju crkvenim županijama (parochias), koje je metropolitska spljetska crkva sebi pridržala, broji i „Masarum" t. j. mosorska (Tom. archid. Hist. Sal. c. 14; Rački Doc. VII, str. 200); 4. listinu kralja Kolomana od g. 1103. (Kuk. Jura I, 25; Luc. o. c. l. II, c. 4; Farl. Ill. Sacr. III, 164; Krčelić, Not. prael. 137; Kuk. Cod. dipl. II, 8), gdje kaže „decimas Massari" po Brašnićevu navodu, dočim u listini stoji još „decimas . . . Massari cum toto monte magno Politii". U navodu pod 1) razumije se, da je kralj Zvonimir svojemu ujaku Strezzu darovao bio sve kraljevske zemlje, koje bijahu u Mosor planini i one, koje su se nalazile izmedju Solina i Bihača. Nego je uz to Strezzo zaposjeo bio i neke zemlje Petra Črne, pod izlikom da su *kraljevske*. Na to je Petar prosvjedovao prikazavši se u Šibeniku pred kraljem Zvonimirom, i dokazao, da od Strezza zaposjednute zemlje ne bijahu kraljevske, nego od njega kupljene kod pojedinih posjednika istih, što mu je kralj i potvrdio. U 2. navodu iz listine kneza Trpimira, kojom je isti knez potvrdio stare darovštine crkvi spljetskoj i učinio joj nove u Lazanim (na obronku Kozjaka nad Sućurcem) i u Tugarim u Poljici, nabrajaju se robovi, koji pripadahu imanju u Tugarim i po ostalim mjestima Mosor planine u Poljici. Na 3. mjestu iz zapisnika spljetske sinode oko god. 1045. „Masarum" je pobilježeno uz županije cetinjsku, hlievanjsku, klišku, Omiš i Krbavu, kojih je župâ mitropolitska crkva spljetska pridržala sebi prihode. Isto se razumije u 4. navodu, po kojem kralj Koloman potvrdjuje nadbiskupiji spljetskoj sva prava i sav posjed, medju kojima se nabrajaju i desetine Mosora sa svom velikom planinom poljičkom.

Po svim tim navodima razumije se, da Mosor nije bila kakva posebna županija, različita od poljičke, nego drugo lokalno ime za poljičku županiju, koja se je prostirala po Mosoru i okolo njega. Ista se stvar može bolje razumjeti po riečima Zvonimirove listine, krivotvorene 1338. god. (Rački Doc. VII, 114), gdje su nabrojena razna sela poljička i kazano je o njima, da „positae sunt *infra montes Massari*". Tu su medju ostalim selima Srinjine, Gata, Tugari, koja nisu izvan Poljice, nego baš u Poljici, o čijim medjašima je i sam Brašnić pisao polag poljičkog štatuta XCIX., da je bila izmedju Spljeta i Omiša, na sjeveru (ne, nego na zapadu. Op. ur.) bijaše joj granica rieka Žrnovica, na istoku i jugu rieka Cetina.

Ako ni dr. Rački u knjizi Documenta VII nije u kazalu (ad v.) spomenuo Mosor kao posebnu županiju, znači, da nije ni on odobravao Brašnićevo mnenje. Op. ured.

[1] Brašnić (Nav. razpr. u „Radu" XXV. str. 42) spominje još listinu kralja Petra Krešimira od 8. srpnja god. 1071., gdje piše: „Clissam suis cum pertinencijs" (Farl. Ill. Sacr. V. 329) a u listini Kolomanovoj od god. 1103: „decimas . . . Clisiae et eius districtus".

[2] Početkom XV. vieka, sudeć po listinama kralja Ladislava dnevâ 23. ožujka i 27. srpnja 1407. (Arkiv za povjest jugoslavensku, knj. VII, str. 68 do 70, u prilogu dra. Rački-a „Izvadci iz kralj. osrednjeg arkiva u Napulju"), sterala se je kliška županija i sa sjeverne strane Kozjaka put zapada do sela Radošića „posita juxta confinia castri nostri Clissii" (Nav. dj. str. 68) i rek bi, da joj je u to doba pripojena bila stara županija sminjska, jer druga navedena listina kaže: „villam Oszoje vocatam, in districtus de Chino comitatus Clisii", ako ćemo da je ono Chino pogrešno tiskano ili pisano mjesto *Smino*. Svakako je Osoje ne daleko Klisa sa sjeverne strane Kozjaka. Op. ured.

znamenit. Na njemu su ruševine latinske *Salonae,* na kojih podigoše hrvatski kralji veličanstvene bazilike i opatije sv. Petra, gdje su se krunili i Sv. Stjepana, gdje su se pokapavali, izvan drugih Sv. Marije, Sv. Moisije i Sv. Bartula; tako i ostala mjesta, koja ćemo dalje spomenuti.

Gradovi.

1. Klis. Na ogromnoj klisuri od iztoka nad Solinom, izmedju planine Mosora i brda Kozjaka, na razvalinama rimskoga *Castrum-a*, utvrdiše Hrvati drevni Klis, koji spominje listina bana Trpimira god. 852: ex curte nostra quae *Clusan* dicitur (Rački Mon. VII, 4.) tako i Const. Porf. Κλεῖσα (Ibid. 6.), te god. 978. kralj Držislav (Rački Mon. VII, 23.) i višekrat u sliedeća vremena. Bio nepredobitan, jer nepristupan sa svake strane. Iza mnogo pokušaja uzeše ga Turci gladom god. 1537. a naši preoteše god. 1648. Od malo vremena razoružan, još je u prvobitnoj cjelosti. I on ima svoju oblu kulu.

2. Kuk. Na jug Klisu, nad selom Kučine, spljetske obćine, na vrh oštruljasta grebena Mosora, vide se ostanci gradića Kuka, što ga mletačko izvješće god. 1620. nazivlje: *„la fortezza di Cuco loco importantissimo“*. (Ljubić. Mon. VI, 161.) S njega na obsadi Klisa g. 1648. topovi najviše škodovaše tvrdjavi i prisiliše Turke na predaju.[1]

3. Kamen. Iznad Stobreća u spljetskom polju posred seoca Komensko, diže se velika obla klisura i na njoj tvrda kula i ograda danas razkopana, a XVI. vieka često preotimana od Turaka i Spljećana. Mletačko izvješće god. 1630. kaže: *Sasso citta murata situata in mezzo di una campagna sopra quasi un sasso.* (Starine XIV, 179.) Sad je razkopana do temelja.

4. Solin—Lonćarić. Od solinskoga mosta na iztok usred polja vidi se jaka četverokutna tvrdjava sa četiri jake kule na krajevima. (Sagradjena u XIV. vieku od spljetskoga prabiskupa?) Nju su Turci prvo uzeli, pak na Klis jurišali god. 1537. Mletačko izvješće god. 1630. kaže: *„Salona overo Loncarich loco murato in forma di fortezza, edificio vecchio vicino al mare e alla fiumera di Salona“*. (Starine XIV, 179.) Davno je zapušten i prorovan.

5. Kozjak. Na Prosjeku izmedju briega Grebena i brda Kozjaka diže se stara obla kula i srušena ograda. Mletačko izvješće god. 1630. spominje: *Coziak è luogo murato piccolo.* (Starine XVI, 180.) Valja da je stala straža

[1] U Krešimirovoj listini g. 1070. izdatoj u Ninu (Doc. VII, 82—3), te u onoj Stjepana II. izdatoj u Šibeniku 1088—9 god., spominju se župani „zastobrinscicus“. Brašnić ni Zlatović ne obaziru se na te župane i ne traže županiju, kojoj bi mogli pripadati. Dr. Rački (Doc. VII, str. 513) broji medju hrvatskim županijama po tim županima župu „zastobrьsko“, a Kukuljević (Cod. dipl. I. 237) u kazalu, kao i Rački, zove ju samo „Zastobrinje?“ Po sličnosti imena moglo bi se nagadjati, da bude obstojala župa *stobrečka* izmedju poljičke i kliške županije, te spljetske okolice. Toj maloj županiji mogla su pripadati sela Stobreč, Kamensko, Mravince i Kučine. Tad bi po Zlatoviću opisane gradove: *Kuk* i *Kamen* trebalo brojiti u toj županiji. Op. ured.

na obranu puta iz Zagorja Klisu, kao što je druga slična obla kula na iztok Klisa na briegu na prolazu iz Poljice i Cetine.

6. *Lućac-Sućurac.* Kaštel Lučac, kasnije Sućurac rad župne crkve Sv. Jurja *in Putalio*, jedno je od najstarijih mjesta, koje su Hrvati naselili uz morsku obalu solinsku. Povrh polja ban *Dux* Moislav sagradi crkvu Sv. Jurja, koju vladar *Dux* (vojvoda) Mučimir dosudi odlukom iz Biača g. 892. spljetskom prabiskupu, a do tada bijaše ninskoga hrvatskoga biskupa. (Farlat. IV, 209.) Kašnje je nješto u jug razprostranjeno i bedemom opasano.

7. *Ostrog.* Iznad kaštela Kambelovca povrh polja bijahu Hrvati načinili gradac Ostrog, ali Latini bojeć se, da će im prisvojiti polje, velikom silom iz Spljeta navališe, osvojiše i sviet u sužnje odvedoše. Toma Arcid. nekom radošću povieda, kako su ti sužnji gladom i svakom nevoljom pomoreni!

8. *Klobuk.* Iznad Kaštela Novoga posred polja bijaše Opatija Sv. Petra u Klobuku sagradjena od hrvatskih vladara na način tvrdjave, u kojoj oni pribivaše i dieliše povelje. Danas puk nazivlje ostanke ogromnih zidina *Miri*. Spominje ga Const. Porf. medju gradovim: Claboca. (Rački Mon. VII, 400) i kralj Zvonimir god. 1078. (Rački. Mon. VII, 114.)

9. *Oprok.* Od sela Labina k jugu, izmedju prgometskih i labinskih brda, u trogirskoj obćini, bijaše *Castrum Oproc,* što ga spominje Farlati (III, 335.) Mali zaselak Opor, kaže samo mjesto gdje bijaše.

10. *Biać.* Izmedju Trogira i Kaštelâ, na ruševinam rimskoga *Siclis,* hrvatski kralji sagradiše kraljsko selo *villa regalis* i nazvaše Biač. U njem su kralji stanovali i povelje dielili. Ondje ih spljetski prabiskup pohadjao i krstio izostale Hrvate. Danas od toga kraljskoga sela nikakve uspomene ne ostaje, do obnovljene crkve Sv. Marte, gdje je Dux Trpimir god. 892. napisao darovnicu: *„ante fores eclesiae sancte Martae martyris, Actum est Biaci.* (Cod. Dipl. I, 73.) Na jugo-iztočnom kraju brda Sv. Nofra vide se velike gromile kamenjâ, možda ruševine tvrdoga gradca nad Biačem, a od podnožja brda k moru sterao se varoš *Villa.*

Crkva S. Petra u Omišu.

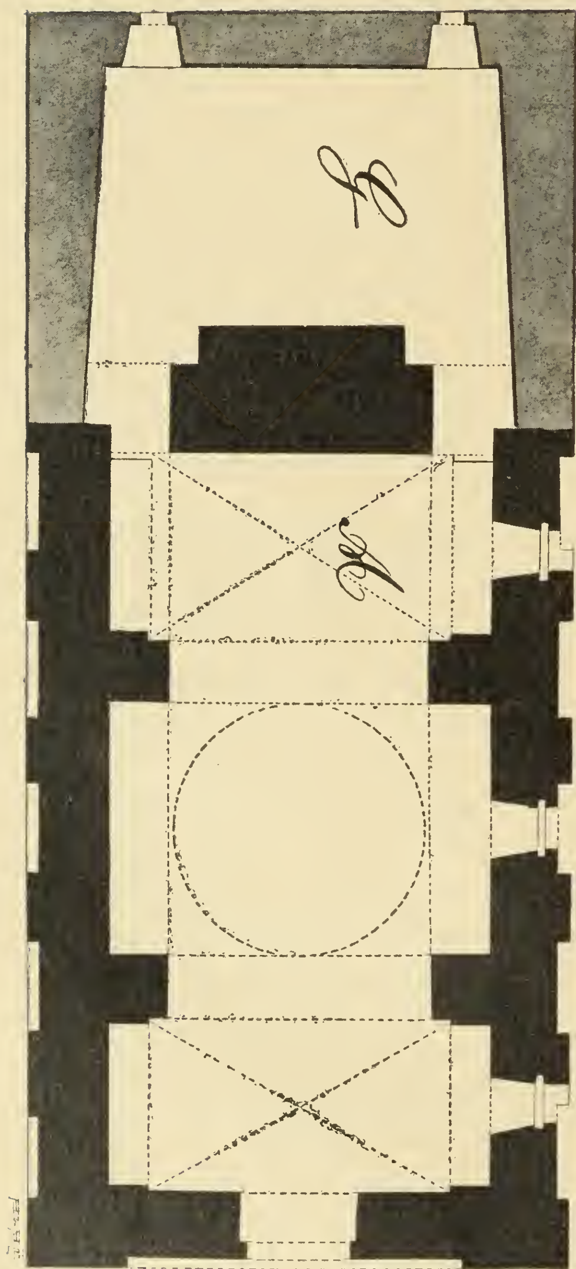
(Sa slikama.)

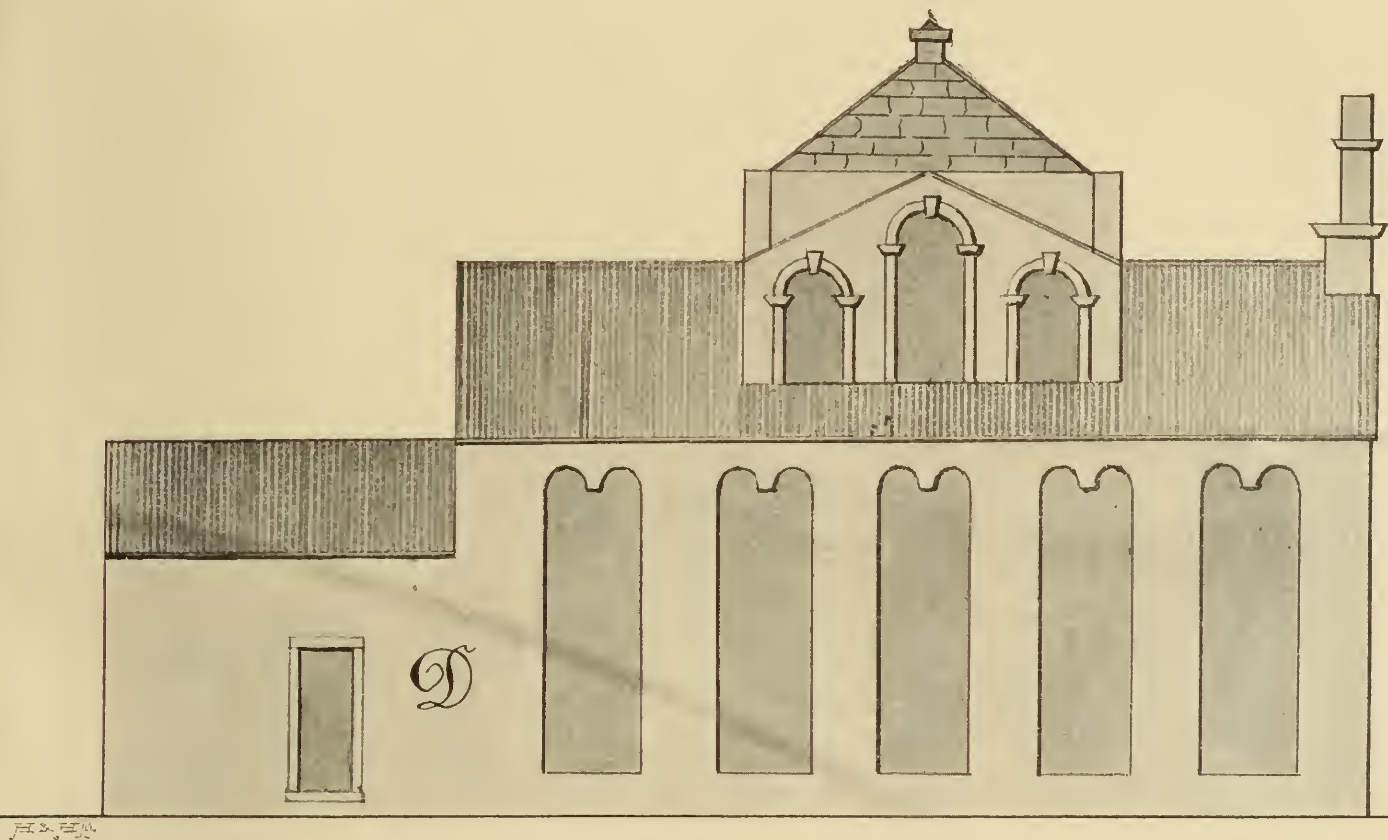
U prošastom broju ovog časopisa (str. 182) iztaknuo sam, kako je, do dneva današnjega dobro sačuvana, crkva S. Petra u Omišu spomenuta u dvie izprave iz druge polovine XI. vieka, po kojima se doznaje, da je hrvatski kralj Slavić sjedio u njoj skupa s banom Petrom i Sarubom i riešio pravdu izmedju Petra Črne i Tugarana; pa sam i naglasio, da je ona „do sad nepoznata narodna svetinja i pravi dragulj u povjesti hrvatsko-bizantinskog graditeljstva. Sad ću da to i obrazložim. Na priloženim tablicama prikazuje slika A tloris, B uzdužni presjek, C pročelje, D pogled na crkvu sa sjeverne strane, sve u ortogonalnoj projekciji u mjerilu od $^1/_{100}$ nar. veličine. Crkva je to malih protega (duga bez riznice [G u tlorisu] 9·25 m., široka 5·695 m.) okrenuta pročeljem k zapadu. Sastoji od jedne same ladje, koja je su četiri jaka nutrnja pašesterasta podpornjaka razdieljena na tri odiela: jedan srednji veći i dva pomanja s istočne i zapadne strane. Prednji i zadnji odio pokriveni su unakrstnim svodovima, srednji polukrugljastim bizantinskim kubetom dovoljno poduprtim od četiri polukružna luka uprta na podpornjake i četiri trokutna sferična *pendentifa* medju lukovima. Površine unakrstnih svodova i kubeta obliepljene su debelim stukom, u kojemu su izradjeni takodjer, od 1 do 2 cm. naskočeni, ukusni okviri. Tim je okvirima površina kubeta razdieljena na gornju kapu sa jedanaest dugoljastih istokračnih sferičnih trokuta, u kojima su naizmjence grančice i golubice, i dolnji pojas od jedanaest o sebi stojećih sliepih zaokvirenih arkada, sa dobro naznačenim četverokutnim nadstupinama i ključevima lukovâ. — Pročelje ima po sriedi 1·17 m. široka vrata sa dvostrukim nadvratnikom. Na dolnjem su nadvratniku (sl. E) naskočeno plohorezana tri nepravilna luka, kojih su polja urešena križevima pri kraju razširenih krakova; na gornjemu je u krugu urezan monogram Isukrstov u obliku osmerozrakasta kola. Taj monogram sastoji od prosta križa + i slova X, a nahodi se na kršćanskim spomenicima počamši od IV. vieka.[1] Upravo takav monogram u kolu nahodi se na sarkofagu nepoznatoga u Ravenni,[2] koji potiče iz VIII. vieka. Više nadvratnika je po sriedi mala uokvirena sliepa arkada sa naznačenim nadstupinama i ključem. Na sred pročelja je mali okrugli

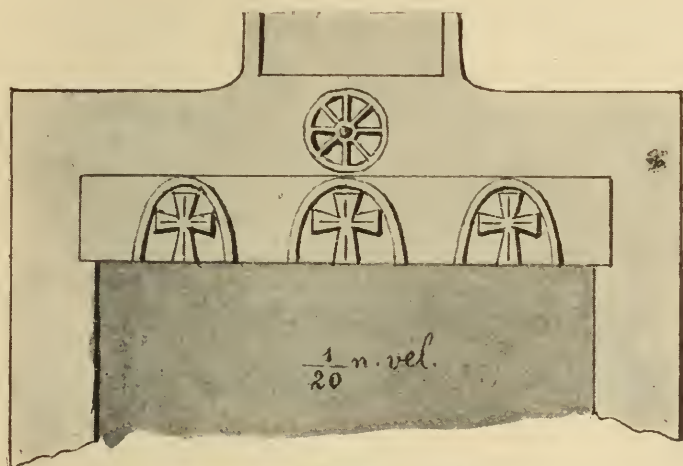
[1] Stockbauer — Kunstg. d. Kr. str. 110, 118.

[2] Cattoneo — L' arch. in It. dal s. VI. al Mille str. 25.

prozor, kojega je sredina izpunjena kamenitim križem S. Andrije ili slovom X, koje, takodjer po starokršćanskom običaju, naznačuje monogram Isukrstov. S jedne i druge strane ulaza nahodi se uzidan po plohorezan latinski križ (sl. F) razširenih krajeva. Svi spomenuti krstovi na pročelju, uporabom i

E

oblikom, svjedoče za razdoblje od VIII. do X. vieka. Po 1·1 m. široke, a 0·1 m. naskočene dvie lezene na uglovim pročelja vezane su izpod lastavice sliepim polukružnim lukom, kojega su početci naglašeni nadstupinama tankih polustupića završenih s dolnje strane u obliku mensolâ. U vrh pročelja je mali prost pročeoni zvonik na jedan sami luk. Sjeverna i južna strana crkovnih platna obskrbljene su sa po šest lezenâ, naskočenih po 13 cm., koje su malo izpod strehe medju sobom sdružene parovim sliepih lukića.

Nad lukovima, koji podupiru kube, podižu se iznad zajedničkog krova crkovne ladje četiri zabata na lastavicu, od kojih su sjeverni i južni simetrično urešeni sa tri sliepe arkadice, od kojih je srednja viša, a zaokvirene su i imaju takodjer naznačene četverokutne nadstupine i ključeve. Ti zabati

zahvaćaju tek izvanjsku polovicu debljine dotičnih zidova, dočim se nutrnja polovina podiže do izravnanja sa sljemenom lastavicâ, te služi uporištem četverostranu šatorastu krovu, u vrh kojega je četverobridan kamen pokriven pločom, nad kojom je opet četverostran malašan onizak šiljnik, mjesto pinije.

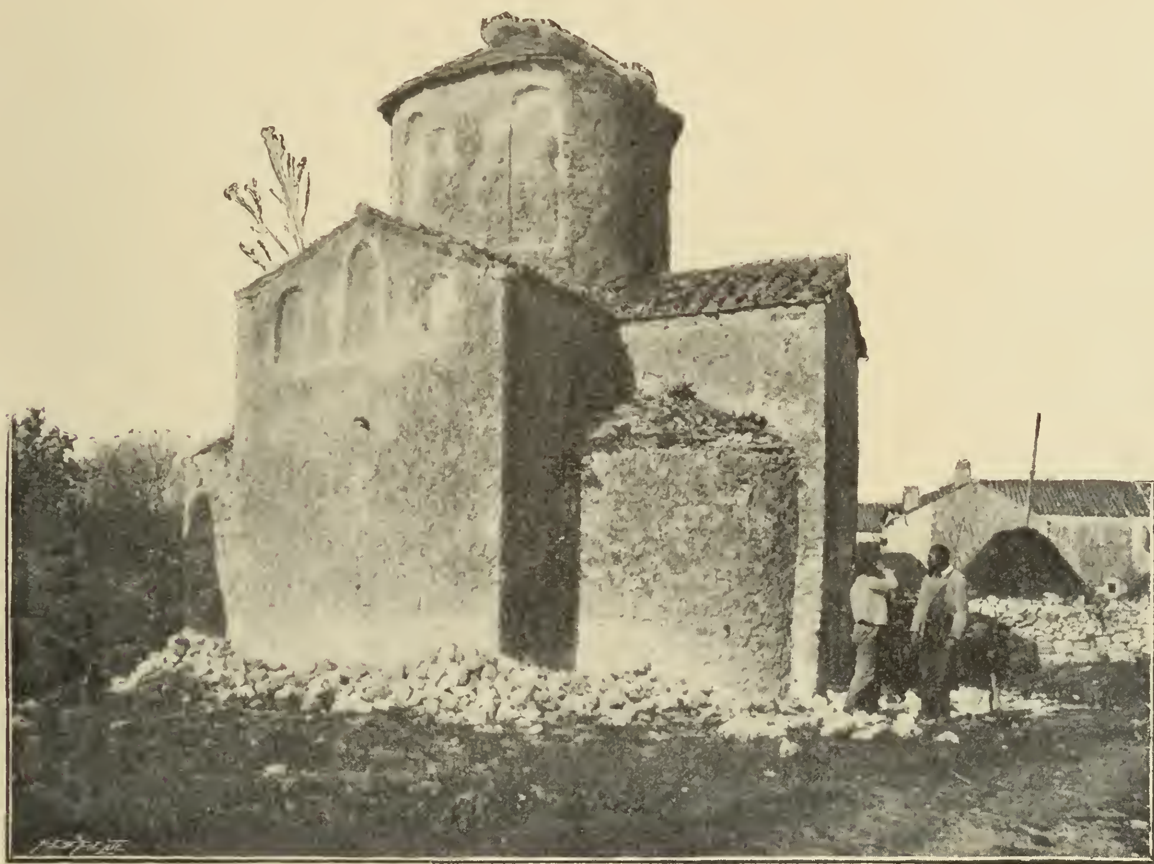
Na sredini južnog platna svakog odiela crkvene ladje je po dugoljast, polukružno završen prozor, ne zaokviren s vanjske strane. Sva su tri prozora raznim načinom razdieljena kamenitim rešetkama *(transennae)* na četvorinasta okanca. Pošto su prozori probiveni obzirom na samu nutrnjost, to oba pokrajna zahvaćaju svojom širinom i po dobar komad lezene.

Iztočna strana crkve će bit u postanku po svoj prilici završivala bar iznutra polukružnom absidom razstavljenom od crkve još obstojećim debelim zidom, poput onoga u crkvi S. Silvestra na otočiću Biševu,[1] na koji je naslonjen moderni otar. Do otara su s jedne i druge strane u istom zidu probivena vrata. U poznija doba bit će radi veće udobnosti razorili absidu i nadomjestili ju današnjom prostranijom riznicom. Nad jednim i drugim spomenutim vratima je u zidu izdubak, te je u onom od strane Evangjelja nezgrapan drven kip S. Petra, a od strane Poslanice iste vrsti kip S. Pavla.

Kako se razabire po gornjem opisu, omiška crkva S. Petra, svojim graditeljskim ustrojstvom, predstavlja poseban, prezlamenit i karakterističan stupanj razvitka ravenatsko-bizantinskoga sloga medju Hrvatima na iztočnoj obali jadranskog mora. Prvi je to do sad na hrvatskom tlu poznati pokušaj prilagodjenja kubeta prosto bazilikalnoj osnovi, stopljenja centralnoga sa bazilikalnim sustavom — prava slika i proizvod križanja u borbi medju iztočnom i zapadnom crkvom i kulturom, koja se je u hrvatskoj državi neobičnom žestinom vodila navlaš svršetkom IX. vieka, u doba postanka Focijeva razkola i u prvoj polovini X. vieka. Pogledamo li na četiri lastavice, koje obkoljuju i pritiskuju kube omiškog S. Petra, i tri sliepe arkadice na sjevernoj i južnoj, pa pomislimo li na četiri podpornjaka, što jih podupiru u nutrnjosti crkve, i sravnimo li cio taj sklop sa sklopom ravenatsko-bizantinskog križa dobro poznate crkvice S. Križa u Ninu, (vidi priloženu sliku na sliedećoj strani), kojoj je križalište pokriveno čunjastim kubetom, to ćemo odmah uvidjeti, da je osnova crkve S. Petra postala samo stegnućem popriečnog broda na ona dva para podpornjaka; a to nam oglašuju i lastavice jednako malo nagnutih strana i jednako urešene sa tri kratke jednako razporedjene sliepe arkadice, kao što su one na zabatim krakova ninskog S. Križa. Možemo zato slobodno kazati, da je, na daljnjem stepenu razvitka hrvatsko-bizantinskoga graditeljskoga sloga, jednobrodna crkva S. Petra u Omišu jasna reminiscencija crkve S. Križa u Ninu

[1] Vidi moj opis iste u „Star. Prosvj.“ od o. g. Br. 3., str. 158.

i zato kašnjeg postanka. Samo je nuždno iztaknuti, da je crkva S. Petra u Omišu jedina do sad poznata u Dalmaciji, koja nosi dobro sačuvano pravo starije bizantinsko polukrugljasto kube, bez trula oblikom i nutrnjim uresom slično kubetu carigradske S. Sofije, dakako u vrlo sitnu razmjerju; pa je sva prilika, da su taj oblik kubeta prenieli na naše obale oni bizantinski svećenici, koji su u zadnjoj četvrtini IX. vieka dolazili u Dalmaciju, ili domaći kakav umjetnik ili svećenik iz svite bana Sedeslava, koji je putovao u Carigrad i boravio na dvoru velikog cara Bazila Makedonskoga.[1] Tako se može najbolje da protumači na hrvatskom tlu pojav jako naglašenog dapače karakterističnog motiva bizantinskog graditeljskog sloga, koji se je u toj

crkvi pridružio ravenatsko-bizantinskom motivu ninskog Sv. Križa. Ta ninska crkva postala je prilagodjenjem ravenatsko-bizantinskoga sloga hrvatskom ukusu i shvaćanju, jer ona ima istu križnu osnovu kao crkva SS. Nazarija i Celsa u Ravenni,[2] iz prve polovine V. vieka, i ima na zabatim kao i ova one tri sliepe arkadice medju lezenama, samo skraćene. Ali ninski S. Križ nije puko oponašanje spom. rav. crkve, nego se razlikuje od nje dodatkom dviju polukružnih apsida na popriečnom brodu, valjastim zidom oko kubeta, mjesto četverostranog, i čunjastim kubetom mjesto odkinuto krugljastoga. Ninska crkva S. Križa treba da je porieklom starija od IX. vieka, kako se je to već dokazalo i po nadpisu s nutrnje strane ulaznog joj nad-

[1] T. Smičiklas — Pov. Hrv. I. str. 191—2.
[2] Reber — Kunstgesch. d. M. A. 41.

vratnika[1] i po plohorezanom uresu s vanjske strane istoga, dočim ova S. Petra u Omišu, po prije rečenom, pristaje u doba od zadnje četvrtine IX. do početka X. vieka Eitelberger je bio toga mnenja, da crkvice bizantinskoga sloga u Dalmaciji na neki način označuju negdašnje prostiranje grčke crkve, jer da se može kao stalno uzeti, gdje ima takovih crkava, da je tamo vladao bizantinski upliv,[2] i nije se varao, jer se takovih crkava ne nahodi daleko od dalmatinskoga primorja, gdje znamo, da se je najjače prostirao taj upliv.

Tlorisom je crkva S. Petra u Omišu posve slična crkvi S. Luke u Kotoru.[3] One se pak najviše razlikuju u posvodjenju. Dočim su prednja i zadnja prostorija crkve S. Petra pokrivene unakrstnim svodovima, istoimene prostorije S. Luke posvodjene su šiljastim svodovima. U crkvi S. Luke pendentifi su na dvoje razdieljeni, kako je razumjeti po opisu g. Stratimirovića,[4] a kube neima pravilnog čisto okružnog dna, niti je sferično, nego parabolično, poput onoga bivše hrvatsko-bizantinske bazilike S. Eufemije u Spljetu.[5] I izvanjština kubeta na crkvi S. Luke nije četverostrana kao na omiškoj crkvi S. Petra, nego valjasta, pa zato ne spominje više postanak graditeljske osnove iz križa grčkoga, nego zastupa daljnji stepen razvitka graditeljskog ustrojstva na temelju osnove omiškog S. Petra. Na pročelju kotorske crkve Sv. Luke opaža se ista velika sliepa arkada kao i na omiškom Sv. Petru, dočim joj se samo na južnom platnu opažaju tri razdaleke lezene, a četiri na polukružnoj apsidi. Sva je prilika dakle, da je crkvi Sv. Luke u Kotoru, koja je gradjena tek 1195. god.[6], crkva S. Petra u Omišu mogla biti uzorom. Ta jesu Kotorani u ono doba često mogli dolaziti u Omiš i biti s njim u političkom i trgovačkom odnošaju, kako nam to dokazuju sliedeće izprave. God. 1080.[7] Petar Črne, utemeljitelj crkve S. Petra u Selu kod Srinjina[8] u Poljici, a ne daleko Omiša, kaže, da je u Kotoranâ kupio Petra Drakulu za tri solida (svakako zlatna). God. 1167. nahodimo, da su Kotorani sklopili bili mir s Omišanima, koji je imao trajati do devetoga koljena, te da se je omiški knez Nikola sa svojim srodnicima i podložnicima zakleo na Evangjelju božjemu (tako piše u dotičnoj izpravi) podknezu kotorskomu i svim Kotoranima, da će uzdržati mir i da neće (Omišani kao gusari) napadati kotorske brodove; a, ako im Kotorani budu činiti pravicu, da neće navaljivati na brodove, koji budu dolaziti u Kotor od Molunte do Privlake.[9]

[1] „Star. Prosv.", god. I., br. IV., str. 258.
[2] Die mittelalt. Kunstdenkm. in Dalm. str. 168.
[3] Gj. Stratimirović — „О прошлости и неимарству Боке Которске". Tab. III.
[4] Nav. dj. str. 21.
[5] Eitelberger — Nav. dj. str. 293—295.
[6] Стратимировић — Нав. дј. стр. 21.
[7] Rački — Doc. VII. str. 134.
[8] Pop Petar Kaer — „Dvije opatije Sv. Petra Gumajskoga i Sv. Stjepana de Pinis" — str. 9—39.
[9] Kukuljević — Cod. dipl. II. str. 79.

Ovdje mi je još opaziti gosp. Stratimiroviću, da ako su neke crkve u Srbiji, kao crkva Vavedenija u potkrilju planine Ovčara, postanjem iz XIII. vieka,[1] stara crkva u Drobnjacima i u manastiru Podmalinskom, pa u selima Duži i Petnjici, po svojoj osnovi istovetne crkvi Sv. Luke[2] u Kotoru, to ipak ova nije nego posredujući spomenik medju oblicima omiškog S. Petra i onim spomenutih srbskih crkava, dočim se omiška crkva S. Petra ima svakako smatrati *pralikom* i kotorskoj i spomenicima srbskima, tim više, što se na pobočnom platnu spomenute crkve Vavedenija vide medju lezenama onakvi parovi lukova, kao što su i pod strehom omiškog Sv. Petra.

F. Radić.

[1] Valtrović — *Ο προδρομος* str. 12.
[2] Стратимировић — Нав. дј. стр. 33.

Starobosanski natpisi u Bosni i Hercegovini i t. d.

(Opaske.)

Priopćuje

Vid Vuletić-Vukasović.

IX.

Sprijeda:

† АСЕИ ЛЕЖИ КНЕ///(ЗЬ) Р///АДИВОИ ВЛАТКО
ВИЋЬ У ТОИ ВРИМЕ НАИБОЛИ МУЖЬ
У ДУБРАВАХЬ БИХЬ

Na glavi stećka:

А/ ВЬ РЕБЛАВЬ СЕИ СѢЧЕ
ГРУБАЧЬ
КОВАЧЬ

Čita se:

† Asei leži knez/ Radivoi Vlatko-
vić/ u toi vrime naiboli muž/
u Dubravah/ bih/
A/ v/ Reblav/ sei sječe
Grubač/
Kovač/

Interpretatio latina:

† Hic jacet comes Radivoi (Martinus?) Vlatković isto tempore optimus vir in Dubrave fui

Et in Reblave hic sculpsit
Grubač
Faber (cuniculator).

Poznat je u povjesti vlastelin Hercega Stjepana i kralja bosanskoga Stjepana Tomaševića, vojvoda ИВАНИШЬ ВЛАТКОВИЋЬ 1454—61. M. 468. 488. cf. ИВАНИШЬ. — Vojvoda Humski АГУСТИНЬ ВЛАТКОВИЋЬ 1488. M. 538. — Vojvode ЖАРКО И ТАДИЯ ВЛАТКОВИЋИ 1488. M. 538. Sva su ova trojica braća pomenutomu Ivanišu, a njegov je otac knez ВЛАТКО, biva imao je ove sinove: vojvodu Humskoga Ivaniša, a ostali su bili knezovi: Marko, Žarko, Radivoj, Andrija, Bartul i Tadija, 1452. pokojni. M. 451. (V. Рјеч. из књ. ст. срп. od Gj. Daničića — I. str. 122—123.) Kraljica bosanska Marija iz Hrvatske se skloni u Spljet i ondje je prebivala

još prosinca 1466. u samostanu sv. Stjepana uz gracke zidine. Bilo je š njome dosta bosanske vlastele, te su ostavili nesretnu domovinu, a ovdje je u prve ubrojiti vojvodu Humskoga, spomenutoga Ivaniša Vlatkovića. Kraljica je umrla u Ugarskoj, te mi nije poznato, je li je pratio kogod od porodice Vlatkovića, a svakako je knez Radivoj ostao na domu, gdje ga je i smrt zatekla u Humskoj, što nam svjedoči navedeni natpis. — Osim toga ova je porodica bila u doticaju s Hercegom Stjepanom, a osobito Radivoj, te se protivio Vukčićevoj sili, koja nije imala ni kraja ni konca, al tomu nije ovdje mjesta, pa je na dugo spomenuto u M. Serb. str. 451., biva: CCCLXV. 1452. 25. martii. Vratar. — Ivaniš, chlmensis vojevoda, et cognati foedus faciunt cum Ragusinis contra herceg Stephanum Vukčić. „Ovdje su spomenuta rečena braća Vlatkovići, a tako isto na str. 453. M. serb., dočim na str. 480. dne 25. ožujka 1458. piše se: Ivaniš, chlmensis vojevoda, et cognati ejus fatentur se accepisse à Ragusinis *„provisionem“*.

U drugoj polovini XV. v. nespominje se u listinama rečeni Radivoj, t. j. od god. 1458. unaprijeda, jer je rečene godine uz braću spomenut, pa rek bi, da je umro ili se odalečio od javnosti, biva prekinuo odnošaje.

Natpis je bio objelodanjen u Slovincu, al nepotpuno, zatim u Viestniku 1883. str. 120 uz popravke u Viestniku XIII. 1891. br. 3 (na zavojku pod br. VIII.), onda u „Die Bosnischen Grabdenkmäler des Mittelalters von dr. Ćiro Truhelka“ na str. 35—36. (8. Opličić 3), a napokon u „Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“ (VII. 1895. 2. str. 260—261.), dakle iste godine kao u njemačkomu izdanju (Wien, 1895. In Commission bei Carl Gerold's Sohn), što treba zabilježiti, jer ondje nema facsimila niti se spominje ime *majstora* (kovača) itd., dočim je to navedeno u rečenomu „Glasniku“, kaonuti što je to od velike znamenitosti, pa se na to gospodin dopisnik „Glasnika“ napose i osvrnuo.

Spomenik je na Opličićima, u Dubravama, biva to je stećak naslonjen, a u vrhu ravan. Dug je 2.20 m., šir. 1.10 m., vis. bez naslona (potstavka) 0.60 m. Na ovomu je stećku natpis, kako sam kazao, razdjeljen na dvoje, te ispod natpisa, gdje je zabilježen ГРОУБАЧЬ КОВАЧЬ, ukresane su tri životinje (postepeno velike). Životinja u niže (s desne strane) ide put lijeve, a druga (poveća) zavraćena je repa i okrenuta je put desne. Treća je najmanja, te rek bi, da pokazuje *vasku* (psa). Sprijeda je navedeni natpis . . . РАДИВОИ ВЛАТКОВИЋЬ . . . Opazit mi je, da su slova čisto ukresana, al su retci krivi, baš kao da je kresano bez ikakve crtarije, a tomu ni traga u *facsimilu*, te je i krst drukčije udaren ┌|╵. U drugomu je dijelu ispušteno А, pa, uz ostalo, neznam što bi kazao na tumačenje u „Glasniku“ ВРЕБА ЛАВЬ (insidiatur leo), jer bi to bila prva na ozbiljnijim stećcima,[1]

[1] To se može kazati o mački, a o lavu je: . . . *leo ruget quem devoret* . . . = *lav će rikati itd.*

te je najbolje učinio g. pisac, da taj dio nije ni spomenuo učenijem Nijemcima, pa je ostalo, Bogu hvala, *inter nos* . . . G. dopisnik je priopćio dosada šestnaest imena КОВАЧЬ, pa jih nije potreba ponavljati, jer su većinom poznati čitateljima „Viestnika“, al’ mi je opaziti, da to nijesu КОВАЧЬ (Schmied-faber), kako kaže g. dopisnik, nego prosto *kamenari*, jer po otocima (gdje je najstariji jezik) još se neka mjesta zovu *kovnici,* a to su baš zapuštena *kameništa* (cave = rudnici), pa bi bilo suviše, da spominjem *Samokov, Nakovan* itd. Mješte „Glasnikova“ ВРЕБА ЛАВЬ u istinu je А ВЬ РЕБЛАВЬ, što je mjesto, gdje je stećak usječen, te je za to usporediti *„Korijeni“* itd. Gj. Daničića str. 22. pod *rèbranî* (laterarius), biva uz Dubrave su bile i *Reblave,* što znači prosto strane kakva mjesta, pa i dan današnji na otoku Šipanu (kod Dubrovnika) krševite strane istoga otoka zovu se *Rebra.*

Dosljedno je ovo razlaganje; biva, *kovač je usjekao biljeg na Reblavama* (= Rebrâma), a to su obično *kovači udarali,* n. p. НА ПЕТРОВУ ПОЛУ, НА СВОИ БАШТИНИ НА БАТНОГАХЬ, НА СВОѠИ ПЛЕМЕНИТОИ ОДМИРАЧИ itd., a nikada nijesu tumačili slike, pa osobito КОВАЧЬ ГРУБАЧЬ, koji bi bio, kaonuti ozbiljan čovjek, ukresao kakvu molitvicu, kao što je na Boljunima: МОЛУ СЕ БОЖЕ ПОМИЛУИ МЕ МИЛОСТИ ТВЕ, pa i tako poznati *kovač* nebi u dvije riječi ukresao tri pogreške ispred lava (a to bi mogla biti i druga životinja ili zvijer), kad to nije običavao na drugijem biljezima.

Tko je bio zasužnjitelj hrvatskoga kralja Slavića?

ladavina hrvatskoga kralja Slavića (1074.—1075.) pruža nam još uviek nerazjašnjenih okolnosti, po kojima se je isti uspeo na priestolje, a po njezinoj kratkotrajnosti, prouzročenoj normanskim nasrtajem na hrvatsko-dalmatinske žale i po konačnoj tragičnoj i tajinstvenoj sudbini kraljevoj, žalobno je to i još malo odgonetnuto poglavje naše narodne povjesti na izmaku XI. stoljeća.

Komu je vjerovati u biće i djelovanje neke Nemeze ili odmazde u povjesti, naći će ju nekako potvrdjenu u kobi nesretnoga tog kralja: dovinuv se spletkom i po svoj prilici više silom nego milom prestolja[1], izgubi poslje kratkodobnog vladanja nasiljem tudjih pustolova krunu, slobodu a valjda i život, te nam izmiče tako s vida, da mu ne osta ni traga ni spomena.

Da nam nije srećom sačuvana iz arkiva bivšeg tkonskog samostana Sv. Kuzme i Damjana izprava poslanika pape Grgura VII., Gerarda nadbiskupa sipontskoga, koja se odnosi na bivši samostan Sv. Ivana u Biogradu na moru, koja počimlje riečima: In anno 1075 ab incarnatione domini nostri Jesu Christi mense novembris. Ea tempestate, qua comes Amicus regem Croatiae caepit . . .[2], jamačno bismo ostali bez svake obaviesti o zasužnjenju kralja Slavića.

Dvoje se nameće medju inim povjestniku i domoljubnu čitaocu, razmišljajućemu ob ovim kratkim ali kobnim uvodnim redcima spomenute izprave: tko je bio kraljev zasužnjitelj, taj tajinstveni „comes Amicus", i kakova je bila dalnja sudbina nesretnog zarobljenog kralja?

Dočim riešenje prvoga pitanja sačinjava naš zadatak, o drugom se može donekle samo nagadjati, te se moramo, dokle nas ne bude iztraživanje napredujuće povjesti inače poslužiti, zadovoljiti s onim, što je pok. Rački pisao o tom predmetu, naime da nam o sudbini kralja Slavića ništa izvjestna poznato nije, te da je po svoj prilici zarobljen poginuo.[2]

Prvim su se pitanjem, da spomenemo samo prvake povjestničke, bavili: Gfrörer, Smičiklas, Büdinger i Rački.

---

[1] Rački: Borba južnih Slovena. Rad XXVIII. str. 149.

[2] Borba j. Slov. Rad XXVIII. str. 156; pa „O zarobljenju hrvatskoga kralja Slavića god. 1075." Rad XIX. str. 95.

Smičiklas u svojoj „Povjesti hrvatskoj“ (I, str. 251), kaže sa Gfrörerom sliedeće: „A opet dogodi se čudna stvar. U isto vrieme[1] bude kralj Slavić uhvaćen od njekoga vojvode, koga listina zove „Amicus“. Čini nam se, da je Gfrörer dobro preveo onu oznaku iz spljetskoga sabora, gdje veli: „u vrieme, kada je“ (Comes Amicus) „prijateljski knez kralja Slavića u sužanjstvo odveo“. U obće se misli, da je to bio neki knez normanski, a Normana toga imena neima, niti ne može biti. Veliki papa Grgur VII. sdružio se je, mislimo, s nekimi knezovi dolnje Italije, sdružio se je s nezadovoljnici u Hrvatskoj i tako pade žrtvom kralj Slavić“.

Toliko Smičiklas, usvajajuć mnenje Gfrörerovo. Malo niže moći će blagi čitatelj prosuditi, u koliko su oba na pravom ili krivom putu; svakako pak nešto smjelom nam se čini tvrdnja, što se ne da premučati, „da Normana toga imena (Amicus) nema, niti ne može biti“. Istim bi se pravom moglo posumnjati o talijanstvu odkrivatelja Amerike, jer ga nazvali i „Columbus“ i „*Colon*“ — ili našim Zrinskijem zatajati hrvatstvo, jer jih Madjari prozvali „Zrinyi“, a Niemci pače nekoć i „Serin“ itd.[2]

Kud kamo još manje je uspio Büdinger u svojoj knjizi „Ein Buch ungarischer Geschichte (1058—1160). Buduć prihvatio misao, da je Slavić svrgnut uslied unutrnjeg prevrata, prouzročenog po hrvatskim boljarima, vidio je u velikaškim imenima *Drugan, Druzina, Pribidrug*, kojih nosioci bijahu vršnjaci Slavićevi, tobože hrvatske originale za latinski prevod „Amicus“.[3]

Ne trebamo se čuditi, što je naš slavni povjestnik, pokojni dr. Frano Rački, pri proučavanju toga pitanja, njegovom se riešenju tako primaknuo, da je malo pomanjkalo, da ga nije riešio sasvim.

U nekoliko nam redaka valja razložiti Račkijev postupak u iztraživanju toga pitanja.

Farlati bo već je bio naslutio, da imademo u osobi tajinstvenog Amika nazrievat normanskoga vodju toga imena — tà nasrtaj došao je iz južne Italije, tadanjeg siela ratobornog, požudnog i pustolovnog skupa vitezova normanskih — nu pošto mu ne podje za rukom, da navede takovoga Normanca, valjda s pomanjkanja vrela, zabaci tu svoju namisao.

Rački pak usvojivši po Farlati-u zabačenu misao, bio je, kako to dokazuje njegova oštroumna razprava „O zarobljenju hrvatskoga kralja Slavića god. 1075.“[4] sretnije ruke. Nadje na ime u pjesmotvoru[5] dvorskoga

---

[1] Smičiklas misli, da se je za saborisanja crkvenih otaca u Spljetu sbila koli normanska navala, toli kraljeva katastrofa.

[2] Glede promjena, što jih je ime „Zrinjski“ tekom vremena pretrpilo, sravni Lopašić, „Hrvatski urbari“ 173 itd.

[3] Rački, „O zarobljenju hrvatskoga kralja Slavića god. 1075“. Rad XIX, str. 92.

[4] Rad XIX, od str. 91—97.

[5] Historicum poema de rebus Normannorum in Sicilia, Apulia et Calabria gestis, usque ad mortem Roberti Guiscardi ducis, scriptum ad filium Rogerium etc. apud Muratori. Scrip. rer. ital. V, 207; Pertz IX, 273.

pjesnika Vilima puljskoga stih, u kojem se opisuje slavodobitna bitka Normanaca (Galli) protiv Bizantincem (Argi), te se ujedno i spominje ime glavnoga junaka u tom boju — Gualtera, sina Amikova.

Podpunosti radi navesti nam je taj stih (lib. I, v. 333 i d.):

„Cumque diu pugnam, Gallis patientibus, Argi acriter instarent, victores iam prope facti: proripitur subito medius *Galterus* in hostes, Normannos hortans ad bella redire fugaces; ipse electorum comitum fuit unus *Amici* filius insignis . . . .“ [1]

Tim je barem u prvu ruku dokazano, da je ime „Amicus“ bilo poznato i u porabi kod Normanaca, akoprem je bez sumnje, da je oblik „Amicus“ samo romanizirani dvorski, za drugi narodno-normanski toga imena, nama nepoznati.

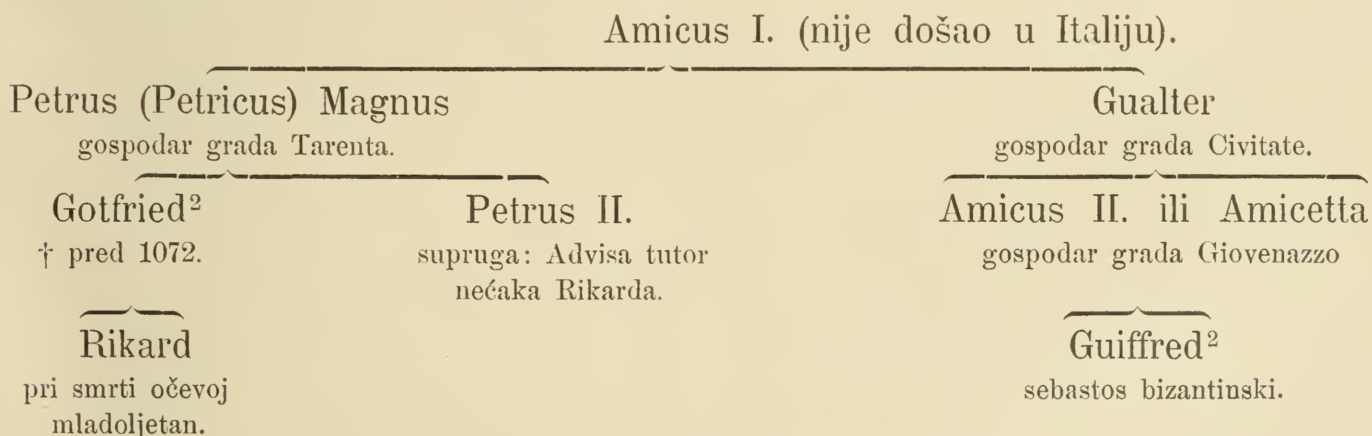
Rački je u načelu pitanje riešio, tà „Amicus“ bijaše ime normanskoga vojvode onog doba. Nu naš si je povjestnik s druge strane sam sasma sviestan bio, da ako je i sgodno glede upitnog imena „Amicus“ samoga sud svoj izrekao bio, nije bila napisana zadnja rieč ob osobi pravoj, koja noseći to ime ujedno i bijaše zasužnjiteljem kralja Slavića.

I zaista nije „Račkijev „Amicus“ onaj u zadarskoj listini spomenuti, te ne stoji u nikakovoj svezi sa nesretnim hrvatskim kraljem.

Da pronadjemo pravoga Amika, valja nam se letimice osvrnuti na normanske dogodjaje onih vremena u koliko se tiču roda „Amicus“.

Preglednosti radi priobćujemo rodoslovje te kuće, u koliko se je dalo sastaviti po već spomenutom Vilimu apuljskomu, po Amatu Montocasinskom i pomoćju izpravâ.

Rodoslovje roda „Amicus“ :

Petar i Gualter, sinovi Amika I. (koji nije ni došao u Italiju), bijahu medju prvimi Normanci, koji se u južnoj Italiji nastaniše. Pri diobi zemljišta (god. 1043) medju dvanaestoricom normanskih vodja, zadobije Gualter grad Civitate, a Petar grad Tarent sa područjem.

---

[1] Rad XIX.

[2] Čita se ovo ime u listinah: Guiffred odnosno Gotfried, Godfried, Gosfried i Lofredus.

Kad no Robertu Guiskardu ponarastoše krila, te je svom silom ciljao na usredotočenje vlasti u svojoj osobi, prva mu je bila, da kuša pokoriti si njemu inače posve ravne normanske vodje.

Tada bijaše rad Amika I. uporište pravedne i žestoke borbe proti tim težnjama Robertovim.

God. 1059. dao je taj silnik junaka Gualtera osliepiti, a to nam može služiti dokazom, da je morala biti borba ljuta i okrutna. Djelatnost tog moćnoga roda pokazuje nam se najbolje u činjenici, što je ta obitelj, složiv se sa istomišljenici i osloniv se o carstvo bizantinsko god. 1060., 1064. i 1066. dignula stieg slobode (dakako feudalne, osobne) proti težnjama samodržca.

Za vrieme prve siciljske vojne (oko g. 1070.) podigla se je opet silna buna apuljskih velmoža proti Robertu Guiskardu. — Duša iste bijahu ponovno članovi roda Amikova, Petra II. i Amicus II. (Amicetta.)[1]

Još jedan put, i to god. 1078.—1079. vidimo braću na čelu velike urote, naperene proti omraženom dušmaninu.

Tom prilikom mogao je pjesnik Vilim puljski, opisav obsadu grada Trani-a (travanj 1078.) u svojoj apologiji pjevati (lib. III. v. 390):

„Trani, cuius erat laus clarior, urbe recepta
se Juvenacenses dedunt et Buxilienses;
Buxiliae[2] Petri fuerant, *Juvenacus*[2] *Amici*,
Cui patruus Petri pater extitit. *Hunc* quia fratri
Contulit auxilium, *dux oderat* et *quia fines*
dalmaticos sine velle suo temptavit adire".

Izmedju g. 1078.—1080. odpor normanskih velikaša, a š njime takodjer onaj članova Amikova roda, skršen je, te nastaje vae victis! — tko se svojevoljno ne pokorava, lišen je slobode i posjeda; oni pak, koji su se ponajviše u toj ogromnoj borbi iztaknuli, krvniku su izručeni.

Amiku II. podje za rukom, da pobjegne u Carigrad, gdje nadje utočišta na dvoru bizantinskom. God. 1093. nije više u životu, čemu nam služi dokazom listina, izdana sinom njegovim Gotfriedom[3] (Guiffred, Gosfried), kojom potonji potvrdjuje samostan Svete Marije na otoku tremitskom u

[1] Amato Montecassinski VII, c. 1–6.

[2] Buxiliae i Juvenacus zovu se sada Bisceglie odnosno Giovenazzo, te su neznatni gradići apuljski na obali Jadranskoga mora.

[3] 1093., kolovoz; Campo marino:
In nomine domini. Ego Guiffredus comes et sebasto imperiali et filius quidem bone memorie Amici comitis, dum pergerem *in partibus Dalmatie*, fui veniens in insula, que Tremiti vocatur, et perrexi ad ecclesiam sancta dei genitricis et virginis Marie causa orationis — ommissis — zaključak:
Anno ab incarnatione domini MXC, III indictione, mense Augusti. Feliciter † Ego Guiffredo comes itd.
Ex Chartulario Tremitense saec, XII., fol. 27b (Biblioteca nazionale, Napulj). Sravni L. von Heinemann: Zur Entstehung der Stadtverfassung in Italien, str. 68. Lipsko 1896.

posjedu zemljišta, što no mu je bio već poklonio pokojni njegov otac Amicus II.

Iz ovoga kratkoga pregleda normanskih povjestnih dogodjaja za gospodovanja Roberta Guiskarda pogledom na velikaški rod Amikovaca, biva jasno pomoćju rodoslovne tablice i uzporedjenjem onih dvaju citiranih stihova iz pjesmotvora Vilima apuljskoga:

1. sravnivši rodoslovje sa stihom 333. (lib. I), da Račkijev „Amicus“ nije nitko drugi, nego praotac tog roda — Amicus I., kao takav otac Gualterov, a ovaj potonji dosljedno „Amici filius insignis“;

2. da Amicus I. nije mogao zasužnjiti kralja Slavića, jer prestar nije sa sinovima krenuo u južnu Italiju, nego je ostao u Normandiji, te po svoj prilici g. 1075. nije više živio;

3. da je zasužnjitelj kralja Slavića *nepobitno Amicus II.*, unuk Amika I. i sin Gualterov, najprije privrženik, a kašnje ljuti protivnik Roberta Guiskarda, koji je na njega medju inim i radi toga zamrzio, što je proti njegovoj volji (vojvodinoj) na dalmatinske krajeve navalio bio: [Hunc (Amicum) . . . dux oderat, . . . quia fines dalmaticos sine velle suo (ducis) temptavit adire].

Time mislimo, da nam je, sliediv po pok. Račkome naznačenu stazu, pošlo za rukom privesti kraju riešenje pitanja, koje je već bilo prošlo u inventar naše povjestničke ropotarnice, poput množtva drugih pitanja, koja još čekaju uzkrisitelja svojega.

Pregusta je jošte tama, što leži nad onim povjestničkim dogodjajima, koji pradjedove naše lišiše jednom kralja i dovedoše kraljevstvo na rub propasti, a da bi se već sada moglo doći do konačnih zaključaka o pravim uzrocima normanske kobne one navale pod vodstvom sada više ne tajinstvenog grofa Amika. Nu pripiše li se ta vojnica bud prirodjenom tradicijonalnom osvojiteljnomu nagonu Normanaca,[1] što pako želji onih velikaša normanskih, te su stenjali pod krutim centralizujućim težnjama vojvode Roberta, da si po primjeru drugih sretnijih vršnjaka steku nov zavičaj, utemelje nova kraljevstva na

---

[1] Zanimivo je tom prigodom navesti činjenicu, koja je dosele ostala ne iztaknuta od naših povjestničara, t. j. da je već godine 1066 (u svibnju) Godfried, bratić Amika II. (sravni rodoslovje), nakanio bio navaliti na Dalmaciju.

O tome čitamo u kronici južno-italskoga ljetopisca Lupa Protospatara za god. 1066.: Lofrèdus comes, filius Petronii, voluit ire in Romaniam cum multa gente, sed obstitit illi quidam ductor Graecorum Mambrita.

Prof. L. von Heisemann auktoritet za povjest Normanaca u južnoj Italiji, tvrdi da se ima „Romania“ čitati kao „Dalmatia“, te da Godfried nije ostao pri nakani udariti na naše krajeve, nego da ju je i izveo. Nu dokaze ostao nam je dužan. — Eto iznova primjera, kako član roda Amikova, baš za najžešće borbe sa Robertom Guiskardom, snuje po svoj prilici proti njegovoj volji, da udari na zemlje prekomorske. Amika II. istom je pridržavao, da izvede 9 godinâ kašnje bratićevu osnovu.

tudjem ali nedalekom žalu[1], bud još i veoma vjerojatnoj namisli, kao da možda služiše orudjem trećim političkim čimbenikom, kao vojskovodje (papi, Bizantu ili hrvatskim nezadovoljnikom[2]) — svakako se može najvećom sigurnošću uztvrditi, da je upitna navala plod političkih osnova osoba, stojećih u skrajnjoj opreci s onodobnim ciljevima Roberta Guiskarda. Upravo onda (izmedju 1075. i 1078.) išao je silni vojvoda za tim, da brakom maloljetne si kćeri Jelene sa carskim sinom Konstantinom utvrdi odnošaje prama dvoru bizantinskomu. Došlo je do zaruka, te kćer odpravljena u Carigrad, da bude po bizantinsku odgojena.

Lahko si možemo s toga protumačiti mržnju vojvodinu na promicatelja poduzeća, koje mu je moglo pomrsiti sve račune, pošto je Dalmacija još uviek, ako i više formalno, spadala pod vrhovno gospodstvo bizantinsko.

Obara se time ono, što je pokojni Rački naveo u prilog neke tobože prama Bizantu neprijateljski gojene politike vojvode Roberta Guiskarda pred godinom 1080.[3] Nema snmnje, da je za slavom i gospodovanjem pohlepni moćni Normanac već i pred god. 1075. snovao ob osvojenju iztoka, ali istom g. 1080. dao se je, izkrcanjem ogromne vojske u dračkoj oblasti, na ostvarenje svojih daleko sižućih osnova.

Ne smijemo pri svrsi ove razpravice mimoići veliku nestašicu viesti, koje izravno govore o navali normanskoj i njezinom vodji. U prvom mislimo redu, da je tomu pomanjkanju uzrok taj, što je bez sumnje tekom vremena izginulo mnogo povjestničkog gradiva, tičućeg se upitnog dogodjaja; nadalje mnijemo, da ne ćemo pogriešiti predpostavljajuć, da je možda sa strane mletačke prevladalo mnogo taštine i šovinizma u tom pravcu i da su Mlečići cielu slavu pri odbijanju Normanaca htjeli sebi prisvojiti, premučavši tako, u listinama i kronikama do nas doprlim, žrtve i napore Hrvatske (o kojih ne smijemo sumnjati) i nesreću njezinog kralja.

Oskudicu pak normanskih izvora o rečenoj navali imademo sebi tako protumačiti, što do nas došle viesti potiču beziznimno od pristašâ i plaćenikâ Roberta ili njegovih nasljednika, dakle od dvorskih pjesnika, ljetopisaca i državnih povjestničara, koji su, milom kruhu za volju, onako morali pisati, kako su jim gospodari naredjivali, ili kako su mislili, da će njima ugoditi. Gospodarom tim dakako nije stalo do toga, da se uzveliča slava njihovih protivnika, tako n. pr. ako i Amiku ne podje za rukom, da osvoji

---

[1] Bilo je to za Normance svakdanji kruh navaliti na tudje krajeve, te jih, ako im sreća posluži, osvojiti. Imade nebrojeno mnogo dokaza za to — ta to sačinjava njihovu povjest; po tome su došli na glas. Najčuveniji primjer njihove osvojiteljne prekomorske politike jeste zaposjednuće Engleške po Vilimu „osvojitelju“ (rujan g. 1066.).

[2] Za tu namisao vojuje listina od 8. velj. g. 1076., kojom se neki dalmatinski gradovi obvezuju mletačkoj vladi: „da se nesmije od sad u buduće odvažiti nijedan od njihovih gradjana pustiti Normanca ili drugog kog tudjinca u Dalmaciju itd.“ Sravni Rački, Rad XIX. str. 94. Slično pripovieda i Chronicon venetum XII. 248.

[3] Rad XIX. str. 95 i dalje; Rad XXVIII. str. 155 i dalje; Rad XXX. str. 78 i dalje.

Dalmaciju, to je svakako, zarobiv okrunjenog gospodara napadnute zemlje, pribrao veliku slavu, svakako vriednu, da joj se potomstvu, a naročito normanskomu, sačuva uspomena; nu to se ne sbi, i tako se je moglo dogoditi, da normanski povjestnici o Amikovom poduzeću a ma ništa ne znadu pripoviedati, službeni pak pjesnik, kako vidismo, zauzdao je polet svog Pegaza na toliko, što nam je samo znao u jednom jeditom redku svog ogromnog pjesmotvora pričati o tom dogodjaju, ne da ga proslavi, već da nam kao pravi *officiosus* prikaže gnjev vojvode, što se je nešto bez njegove privole, dašto i proti njegovoj volji, moglo poduzeti! Ujedno zašuti sasma Amikovo glavno djelo, zasužnjenje kralja hrvatskoga.

Sa istarskoga žala na dan Sv. Stjepana prvomučenika 1896.

D. Preradović.

S. Barbara u selu Lumbardi (o. Korčula).

(Sa slikama.)

ko grada se Korčule od davnijeh davnina udomilo kršćanstvo. To nam pokazuje staro-kršćanski natpis s ostrva Vrnika,[1] gdje su oni kamenari bili pokršteni još u V. v., pa onda crkvice na ostrvu Sutvari[2] i na Majsanu[3] (ostrvu sv. Maksima) i t. d.

I u selu je Lumbardi još dan današnji crkvica Sv. Barbare, te je nešto i ponovljena, kako je slutiti po god. 1728. urezanoj na ključu apsidnoga svoda.

Ova se prosta nadarbina spominje u dokumentu iz prve polovine XV. vieka[4] a Paulini[5] o njoj ovako piše: „*Santa Barbara* è nominata nel catastico delli beni della comunità (di Corzola) fatto l' anno 1427. Pochi anni dopo restò beneficata da un certo *S.r Raffael di Nicola*, che con testamento del 1453. le lasciò alcuni stabili, obbligando il Beneficiato di celebrare in essa annualmente numero rilevante di messe“.

Spomenuta je crkvica na krasnu položaju, niže *Kosova* u Lumbardi, te g. F. Radić misli,[6] da je ova mala bogomolja zgradjena iza kako je bilo zapušteno Sutvarsko kamenište, te se oborila radi starosti drevna crkvica *Sut-Vare* (Sv. Barbare) na spomenutomu ostrvu, o čemu nezna ništa dr. Paulini i ovako je samo navagja (l. c. fol. 362): „*Santa Barbara* nel scoglietto vicino detto volgarmente *Sutuara* che diede nome ad esso scoglio, dove essa esiste da antichissimo tempo, e di affatto ignoto principio“.

Sveta Barbara u Lumbardi veličinom i oblikom je slična drevnoj Sut-Vari, te joj je ista orientacija, od istoka k zapadu, položaj joj je pokraj mora, baš prama *Sut-Vari*, te je držati, da su stari Lumbargjani hoćeli, da uzdrže ne samo ime velike svetice, nego su dapače željeli, da jim bude i po ostalijem biljezima spominjala nezaboravnu staro-kršćansku bogomolju na spomenutomu ostrvu, te su u nju izposlovali prenos stare nadarbine sutvarske. Ova je crkvica zgradjena, po svoj prilici, oko svršetka XIII. vijeka.

---

[1] V. Viestnik Hrv. Ark. Dr. god. IX. br. 2. str. 37—38.

[2] V. Viestnik god. XIV. br. 2. str. 50—52.

[3] l. c. str. 52.

[4] Prof. dr. J. J. Hanel — Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae — Zagrabiae 1877. str. 135.

[5] Rkp. „Istoria ecclesiastica e profana di Corzola“ fol. 362.

[6] l. c. str. 52.

Vrli mi je i prijazni učitelj u Lumbardi g. Marin J. Gjurgjević nacrtao priložene slike Sv. Barbare, te mi je svrnuti pažnju na rečeni nacrt. Sada će crkvicu nadograditi oni seljani, i tako će oštetiti ovaj premda skromni ipak zlameniti i dobro sačuvani spomenik stare korčulanske bogoljubnosti, a osobito apsidu. Do nade je piscu ovijeh crta, da će se kompetentni faktori zauzeti, a da se ne nagrdi ovaj spomenik, što nam, ako i iz daljega, spominje staro-kršćansku bogomolju na Sutvari.[1]

U Korčuli, o Vlasićima 1897.

Vid Vuletić-Vukasović.

[1] Neka mi ne zamjeri častni kolega, ako mu ovdje opazim, da će i sám nositi dobar dio odgovornosti pred narodom i pred naukom, ako se, kao dopisujući član bečkog središnjeg povjerenstva za uzdržavanje povj. i umj. spomenika, ne bude zauzeo oko toga, da sačuva od propasti taj jedini u Lumbardi do danas sačuvani spomenik romaničkog sloga. Op. urednikova.

Predstavlja li plohorezba na ploči spljetske krstionice Spasitelja ili kralja?

Odgovor na razpravu prof. dra. Luke Jelića „Interessanti scoperte nel fonte battesimale del Battistero di Spalato".

(Nastavak. V. br. 3. od o. g.)

Još će prof. Dr. J. (str. 99) o križu u ruci sredovječnih Isukrstovih prilika: »Il Salvatore sui monumenti più antichi porta la croce, ordinariamente affissa ad una asta, quale sua insegna distintiva, alle volte come simbolo della sua attività miracolosa; però come sul dittico di Genoels-Elderen del VII o VIII secolo (Reusens o. c. I, fig. 254) la croce è l'attributo della *Maiestas Domini. La Maiestas Domini opp. Rex Regum et Dominus dominantium* di frequente si riscontra nel mezzo degli antipendii dalla fine del X. secolo im poi, ove il Salvatore colla sinistra tiene il globo o il libro della vita, e colla destra impartisce la benedizione o tien la croce, come nell' antipendio di Aquisgrana e sul già citato altare di Basilea (Cfr. de Fleury o. c. p. 195, 202; Tav. 86, 87). Sul pluteo di Spalato l' attributo del globo nella sinistra e la croce nella destra, congiunti al gesto della benedizione la più solenne, contraddistinguono la *Maiestas Domini*, secondo la compositione usata appunto nell' epoca in cui fu eseguito il monumento e secondo uso liturgico di impartire la benedizione con una crocetta benedizionale; se lo scultore forse non vi ha riprodotta la croce senza asta, appunto perchè la croce con asta lunga non si addatta a quel gesto«. I ovo se sve oprovrgava po prije iztaknutim razlozima i navedenim spomenicima, ali pošto se Dr. J. rado tolikokrat povraća na iste tvrdnje, ne će biti s gorega, da mu jih obaram novim razlozima, pritvrdjujuć svoje mnienje.

Na bazelskom često spomenutom antipendiju Spasitelj stoji, ništa ne nosi u desnoj, nego s njom blagoslivlje, a u lievoj mu je ruci kruglja sa slovima AXΩ, na njoj urezanim;[1] ne ima krune na glavi, nego oko nje krstonosan nimbus. Vidili smo pak kako je na bizantinskim novcima X. i XI. vieka takodjer Spasitelj kao *Rex regnantium* predstavljen bez križa u desnici, a nigda pak ne ima na glavi krune, nego vazda krstonosni nimbus. Još ću dakle jednom da naglasim, da su prije svega spomenuti antipendiji svi mladji od našega pluteja, a u doba, u koje je on urezan *Maiestas Domini* nije se nigda predstavljala kraljevskom krunom na glavi, križem u desnici, a krugljom u ljevici, niti je Dr. J. mogao da to dokaže, da bi i ciglim spomenikom ne samo od IX. i X., da li ni do XII. vieka.

Isukrst kao *Pantokrator*, po grčkoj ikonografiji,[2] slika se u XVIII. vieku sa krstonosnim nimbom oko glave, gdje podignutom desnicom blagoslivlje, a lievom drži na koljenu knjigu sa nadpisom:

---

[1] Fr. v. Reber. Kunstg. d. M. A. str. 404. — Dr. C. Schnaase, Gesch. d. b. K. IV. str. 662.

[2] Didron. Iconographie chrétienne. Paris, 1843, str. 181.

ЄГѠ ФѠС
ЄІМІ ТȢ
ТО КОСМȢ;

a kao veliki svećenik (ὁ μέγας ἀρχιερεύς) predstavljen je u XVI. v., po istoj ikonografiji u nadbiskupskom odielu sa krunom na glavi, ali oko nje ne izostaje krstonosni nimbus sa slovima Ο ѠΝ, pa isto desnicom bez križa blagoslivlje, a lievom drži otvorenu knjigu.[1] Dakle ni po grčkoj ikonografiji, koja u zadnjim viekovima nije bila različita od sredovječne, ne nahodi se Spasitelj nigda predstavljen kako bi ga hotio Dr. J.

Medju ostalim slikama krunitbenog plašta negdašnje kazule izvezene od ugarske kraljice Gizele, koji se nahodi u carskom dvoru u Budimu,[2] na jednom je polju Spasitelj predstavljen sjedeć u mandorli, gazeć bosonog lava i zmaja. Odjeven tunikom i palijem, a ne kazulom, desnicom blagoslivlje i drži na tankoj dugoj štaki *križ*, a u podignutoj ljevici zatvorenu knjigu, iz koje visi *signaculum*. Oko glave mu je krstonosni nimbus. Tu je dakle, ali tek u XI. v., Isus predstavljen s križem u ruci, i to na dugoj štaki. Na glavi mu pak ne ima krune, niti mu je kruglja u ljevici, niti je odjeven biskupskom odjećom. Križ u ruci nije nego biljeg Isusove čudotvorne moći, dok po riečima Pisma gazi lava i zmaja.

Macrus Melitensis podaje nam u svojem djelu[3] sliku S. Grgura Velikoga sa štapom u desnici, koji doli završuje oštro, a u vrhu križem. Montfaucon[4] piše, da su grčki biskupi i opati nosili u ruci štap, koji je u vrhu završio popriečnicom u obliku grčkoga **T**. Takav su štap nosili i staro-egipatski pustinjaci.[5] Ima primjera i za neke biskupe zapadne crkve, koji su nosili *pedum,* koji je gori završivao križem. Tako se zna za Atolda, Reimskog biskupa († 933 g.) i Ragenfreda Chartreskoga († 960. g.)[6]. Da je dakle na spljetskoj ploči Spasitelj predstavljen kao biskup, nosio bi u ruci ne kratak, već uprav dug križ, po tadanjem običaju, dočim znamo već,[7] da su bizantinski carevi nosili u desnici i dug, ali često kratki križ.

Isukrst drži u ruci križ, ali na štaki u smislu već iztaknutom po Garucci-u,[8] na navedenom milanežkom antipendiju u crkvi S. Ambroza,[9] kao što i na srednjem polju najstarijeg poznatog otarskog retabluma, što ga je Karlo Ćelavi darovao opatiji S. Denisa u Parizu, ali na obadva mjesta ima oko glave krstonosni nimbus, a ne krunu, i ogrnut je palijem, a ne kazulom.[10]

Kako se razabire po mnogobrojnim navedenim spomenicima, vladaoci su u prvoj polovini srednjega vieka bili tako predstavljani, da se niihove prilike, s prieda vidjene (en face) malo razlikuju od one Isusa u slavi, a to s razloga, kako dobro opaža Lonandre,[11] što su tadašnji »umjetnici hćeli ustanoviti neku vrst asimilacije izmedju kralja nebeskoga i čuvarâ najviše vlasti na zemlji«. Na drugom mjestu, gdje piše o kruglji zemaljskoj u vladarevoj i Isusovoj ljevici, te o kruni, koju vladaocu božja ruka po-

[1] Nav. dj., str. 312.
[2] Dr. Bock. Nav. dj. I. Fab. III.
[3] Hierolexicon I, 107.
[4] Diar. ital. p. 46.
[5] Cassianus, lib. I. De instit. Renunt. c. 9. — Isid. Pelus. Ep. 92, lib. 5.
[6] Dr. Bock, Nav. dj. II. str. 221.
[7] Vidi „Star. Prosv.“ od o. g. Br. 3, str. 170.
[8] Vidi „Star. Prosvj.“ od o. g. Br. 1, str. 50.
[9] Dr. Schmid, Nav. dj. str. 129.
[10] Dr. Schmid N. d. 189.
[11] Nav dj. I. Tex. expl. str. 22.

stavlja na glavu, kaže Lonandre:[1] »niesmo li uoblašteni zaključiti, da su umjetnici htjeli ustanoviti neko sbliženje izmedju kralja nebeskoga i kralja zemaljskoga, i prikazati kraljevu moć kao neko zastupanje mogućstva božjega?« Ipak, uza svu tu sličnost, kad se potanje i pobliže izpitaju prilike Spasiteljeve i raznih vladaoca, mogu se kao pravila ustanoviti sliedeća obilježja: 1. da sredovječna umjetnost od IX. do XII. vieka ne predstavlja Isusa nigda u caligama, nego vazda ili bosonoga ili u sandalima, dočim vladaoce prikazuje većim dielom u crevljama, kao što su u sjedeće osobe spljetskoga pluteja; 2. da ta umjetnost prikazuje redovito vladaoce krunom na glavi, kao što je na glavi sp. sjedeće osobe, a Isusa u slavi sa krstonosnim nimbom oko glave.

Odjeće sjedeće osobe preporne plohorezbe jest liturgična, ali obuća nije. O toj zadnjoj se prof. Dr. J. ovako izrazuje (str. 109): »I tibiali hanno la forma delle *caligae*, che come è noto furono introdotte quale vestito liturgico verso la fine dell' XI secolo, ricordandosi per la prima volta presso Ivone de Chartres († 1117). [Micrologus § 11; antequam induantur (episcopi) sandaliis, vestiuntur caligis byssinis vel lineis usque ad genua protensis et ibi bene constrictis]. Le scarpe poi sono intere, arrivanti fino al noccinolo e non *sandali fenestrati* (corium fenestratum), usati prima della fine dell' XI secolo sul piede nudo [Cfr. Bock, Gesch. d. lith. Gewänder, II, 5, 6]. Questa specie di calzatura, differisce e nella forma e nel dettaglio dalla calzatura usata dagli imperatori orientali cioè tibiali gemmati e sandali fenestrati, e dai principi dell'occidente cioè *fasciae* o *fasciolae* con legacci incrociati, che nella loro vera forma vediamo riprodotti anche sui monumenti dalmati, ove il dettaglio è più accuratamente trattato [l. c. p. 153, fig. 44; Cfr. Kraus R. E. II, 738]. All' opposto invece deve dirsi, che il vestito delle tre figure scolte sul pluteo non offre nulla di locale o nazionale, che non si riscontri su monumenti coevi di barbara esecuzione in altri paesi; che anzi il vestito è esclusivamente liturgico non anteriore al declinare dell' XI secolo«.

Na navedenom mjestu (str. 738), II. svezka Krausovog djela ne nahodim ništa, što bi potvrdjivalo mnenje Dr. J., nego dapače na sliedećoj strani (739) piše Kr.: »Man kann im Allgemeinen festhalten, dass in den biblischen Scenen, den Wundern Jesu Christi auf Wandgemälden und Sarkophagen durchweg die Füsse entweder nackt oder mit Sandalen bekleidet sind«, što samo potvrdjuje ono, što sam malo na više iztaknuo kao pravilo. Nije točno ono, što piše g. pr. Dr. J., niti je stalno poznato, da su *caligae* uvedene kao liturgično odielo svršetkom XI. vieka, zato što ih prvi spominje Ivan Chartreski († 1117). Po tomu spominjanju tek se znade za stalno, da su *tibialia*, kao čest liturgičnog odiela, bila u to doba zaisto upotrebljavana, ali to ne izključuje, nego dapače potvrdjuje mogućnost, da su bila uvedena i prije toga zemana, t. j. u XI. i u X., vieku, doba, za koje ne ima dovoljno izvjestnih pisanih spomenika, na temelju kojih bi se moglo stalno kazati, kako bi biskupi za obavljanja liturgičnih čina obuvali noge više gležanja[2]. Tibialia pak ili *caligae*, što su ih obuvali biskupi i kraljevi svršetkom XI., u XII. i XIII. vieku nisu, kako hoće Dr. J., imale isti oblik, kao što je onaj obuće na gležnjima sjedeće osobe i do nje stojeće na našem spomeniku. Caligae, nadjene 1781. g. u grobovima siciljansko-normanskih vladaoca i njihovih nasljednika u stolnoj crkvi u Palermu, svilene su i sastoje od grimizne tkanine, te imaju oblik bječava, kakve su u to doba nosili i biskupi.[3] Slična se tibialia nahode i u carskoj riznici u Beču iz doba sicilskih Hohenstaufovaca.[4] Skrojene su od dva komada tako sašivena, da šavi od-

[1] Nav. dj. T. e. str. 46—47.
[2] Dr. Bock. Nav. dj. II. str. 4—5.
[3] Kraus, R. E. II. str. 215,
[4] Dr. Bock, N. d. II. str. 7.

govaraju stranama noge. Ona sizahu do više koljenâ, kako navodi i sam pr. Dr. J. Taj dio liturgičnog odiela nije dakle sastojao od zamotana remenja ili trakovâ, kako se to jasno razabire na sjedećoj i stojećoj osobi naše plohorezbe, i o kojima je i pok. Eitelberger pisao, da su vrst bječava, koje rek bi da sastoje od remenja jedan do drugoga postavljena.[1] Prag. Bulić se u svojoj knjizi[2] nije napose obazirao na obuću, ali, pošto nije ništa prigovorio Eit.-u, kojega je opis iztaknuo, razumije se, da je pristao uz njegovo mnenje. Obuća na gležnjima sjedeće osobe naše plohorezbe nisu dakle onakova tibialia, kakova su bila običajna malo prije druge polovine i nakon XI. v., ona ne ima golih gležanja, kako se razumije po Alkuinu, Amalariju, Fortunatu i Rabanu Mauru, da je liturgično bilo propisano u Karlovinžko doba ća do X. vieka, ne ostaje dakle drugo pomisliti, nego da su to bila ili liturgično propisana tibialia u X. vieku, o kojima bi naš bio jedini spomenik, koji bi tada svjedočio protiv mnenju Dra. Jelića, da je iz svršetka XI. ili početka XII. vieka, ili da je to bila civilna velikaška obuća, običajna u X. vieku. Ono prvo nije vjerojatno s razloga, što ne imamo nikakvog drugog ni pismenog ni umjetnog spomenika, koji bi nas mogao utvrditi u takovu mnenju, i jer se liturgična tibialia nikako ne bi slagala sa postolima, koji nigda nisu bili propisani kao liturgična obuća; dočim nam tolika pisana i umjetna svjedočanstva potvrdjuju, da su postoli i trakovi bili uprav civilna obuća. Ta eno i sam navod iz Mikrologa iztaknut od Dra. Jelića, po nav. djelu Dra. Bocka ili po Krausovoj enciklopediji, kaže, da su oko svršetka XI. vieka biskupi u liturgiji upotrebljavali *sandale*, a ne postole: »antequam induantur *sandaliis*«, kakvi su bili vazda i prije i potla XI. vieka u porabi kao čest liturgičnog odiela.[3] Civilna obuća sjedeće osobe urezane na spljetskom pluteju može se dakle pristojati samo kralju, a nikad Spasitelju ni kao biskupu ni kao kralju slave. Mnenje je svih liturgičnih spisatelja, da samo poplat noge treba da bude pokriven i obranjen, a gornji dio stopala da bude vidljiv kroz otvore sandalâ. Tu izprobijanu naplatu zove papa Inocencij III. *corium fenestratum*, a spomenuti Ivan Chartreski *corium quibusdam locis pertusum*[4]. Innocencij III. upravljao je crkvom božjom svršetkom XII. i početkom XIII. v., pa ako on još govori o »sandali fenestrati«, očito je, da ni u njegovo doba nisu biskupi pri liturgičnim činima smjeli upotrebljavati postole, nego tako izprobijane sandale. Amalar ističe razliku obuće pojedinih redova svećenstva.[5] Po njemu sastojala je obuća od crne kože; mjesto naplate tekli su jezičasti trakovi od biele kože *(linguae ex corio albo)* kroz prste i preko noge, po čemu je gornju stranu bilo vidjeti kao rešetkastu *(corium fenestratum* kaže Innocencij). Pseudo-Alcuin jih ovako opisuje: »sandalia dicuntur solcae . . . subterius quidem solea muniens pedes a terra, superius vero nil operimenti habens patet . . . Episcopus habet ligaturam in suis sandaliis quam presbyter non habet«. Bock[6] opisuje obuću nadbiskupa *Arnolda Trierskoga* (12. v.); ona je imala s gornje strane *foramina obtusa.*[7] Na istom mjestu piše Krieg i o bječvama u smislu gori navedenom.

Ako se dakle o tunici i kazuli može kazati, da su česti liturgične odjeće, to nikako ne stoji za trakove i postole, koji se ne mogu tako lako zamieniti sa tibialiama i sandalima.

---

[1] Die mitt. K. D. M. Dalm. str. 286.
[2] Hrvatski spomenici.
[3] Dr. Bock, Nav. dj. II. str. 10—19.
[4] Dr. Bock, Nav. dj. II. str. 14—15.
[5] Krieg u Krausovoj R. E. II. str. 215.
[6] Nav. dj. II. 14.
[7] Isporedi: Wilmowsky. Die Grabstätten der Trierer Erzbischöfe. Trier. 1876. Tab. V.

Ne čini se, da se obuća osoba, urezanih na našem pluteju, razlikuje od one nošene od nekih zapadnjačkih vladaoca, t. j. *fasciar* ili *fasciolae*, kako bi hotio Dr. Jelić, nego je toj obući uprav posve slična. Ono što Dr. J. kaže, da su »legacci sucrociati«, obuća, koja da se dobro vidi na dalmatinskim spomenicima, odnosi se, kako po njegovoj bilježci, na obuću pozlaćenih izkucanih likova Iv. Feliksa i Sv. Reposita na srebrnom moćniku glave Sv. Oroncija u Zadru, kojega je jedna čest naslikana u nav. Eitelbergerovom dielu.[1] Pogledom na tu sliku baš se vidi, da spomenuta dva sveca nose uprav liturgičnu obuću, t. j. »corium fenestratum« i »tibialia«, o kojima se je sačuvala uspomena u spisima spom. Iv. Char. i pape Inn. III. Samo su tibialia urešena mrežolikim tad običajnim nacrtom svilenih tkanina, koji Dr. J. uzimlje za »izprekrižane podveze«. Ne stoji dakle, što Dr. J. i ovdje kaže, da je ciela odjeća sjedeće osobe našeg spomenika »izključivo liturgična«, niti da nije starija od XI. vieka, niti je dokazao, što na prosto tvrdi, da ima u drugim krajevima svieta suvremenih spomenika, t. j. kako bi on hotio iz svršetka XI. vieka, na kojima bi Spasitelj bio predstavljen sjedeć s krunom na glavi, s malim križem u desnici bez krstonosna nimbusa, a obuća još trakovima oko gležanja i postolima na nogama.

Napomenuo sam već,[2] da su franački kraljevi na minijaturama iz VIII. i IX. vieka predstavljeni obuveni postolima, dočim da je na istim minijaturama Spasitelj vazda predstavljen sandalima.

Karlo Veliki, kako piše Eginhard[3] u njegovom životopisu, nije imao različitu obuću od sjedeće osobe na našem pluteju, i to »Fasciolis crura et pedes calciamentis constringebat«. Monachus Sangallensis[4] opisujuć nošnju starih Franaka, kaže ob obući: »calciamenta forinsecus aurata, corrigiis tricubitalibus insignita, fasciolae crurales vermiculatae; et subtus eas tibialia, vel coxalia linea, quamvis ex eodem colore tamen opere artificiosissimo variata. Super quae et fasciolas in crucis modum intrinsecus et extrinsecus, ante et retro longissimae illae corrigiae tendebantur«. Takovu je odjeću u svojoj mladosti isti koludar bio vidio i u sporu cara Karla Vel., kad je isti car bio posjetio glasoviti samostan S. Galla. Schnaase[5] razumije uporabu opisanog postolskog remenja tako, da su lanene bječve ostale po njemu pokrivene.

Na slici nošnje langobardskih kraljeva[6], izvadjenoj iz rukopisa samostana La Cava u Napulju iz XI. v., u kojem je pak sva prilika da su slike nacrtane po još starijim uzorcima, vidi se kralj s doglavnicima. Svi nose crievlje oštruljice do gležanjâ (košćicâ) kao i sjedeća osoba našega pluteja. U kralja je remenje nad crevljom uz nogu sprieda svijeno, a u doglavnikâ je takodjer nespretno nacrtano, kao da se vijugasto podiže uz gnjate. Očevidno je tadašnji sitnoslikar hotio tako da predoči remenje, zamotano okolo gnjatâ.

O slici noge u gležnjima zamotane remenjem poput onoga na dvie osobe naše ploče, Demin[7] piše, da su to »vojničke bječve od remenja (»Riemen-Rüststrümpfe«) u porabi prije 11. vieka«. To nam svjedočanstvo dvoje potvrdjuje: 1. da je ta vrst obuće vojnička; 2. da je bila u porabi prije XI. vieka; pa da naša sjedeća osoba ne ima liturgičnih bječava i da potiče iz doba prije XI. vieka.

---

[1] Str. 153, sl. 44.
[2] V. „Star. Prosvj.“ od o. g. Br. 1, str. 50.
[3] Vita C. M. C. 23.
[4] Lib. I. c. 34.
[5] Gesch. d. bild. Kün. III. str. 597.
[6] Schnaase, Nav. dj. III. str. 598.
[7] Kriegswaffen, str. 174, sl. 55 i 56.

I Lindenschmit[1] je toga mnenja, da se postolski trakovi (corrigiae tricubitales) stalno mogu dokazati i da sačinjavaju osobito označujuću sastavinu germanske nošnje, koja da se je upotrebljavala navlaš od Franaka, ali i od drugih njemačkih plemena, i koja se je za dugo doba uzdržala kao značajka za razlikovanje germanske od rimsko-bizantinske nošnje. On kaže, da su se kod Franaka ti trakovi križali uz gnjate do koljena i da su sastojali od tkanice za stalno boje različite od bječavâ ili gaćâ. Kod velikaša da su trakovi bili zlatne tkanice ili gajtani, kojima da su se pozlaćeni postoli utvrdjivali na crljene gaće.

Za porabu liturgičnog odiela pri svečanoj krunitbi i crkvenom pomazanju kraljevâ i carevâ u srednjem vieku iztaknut mi je ovdje još ono, što o tomu piše često navedeni Dr. Bock:[2]

»Pošto su u srednjem vieku crkveno pomazanje i krunitbu davali carevima i kraljevima kao neki osvećeni karakter, pošto su još nakon krunitaba Karlovingâ navlaš njemački kraljevi i carevi primali od crkve pravo, da se pri krunitbenom činu, poput svećenikâ i biskupâ, mogu poslužiti liturgičnim ornatima, koji zato bjehu i prozvani »Pontificalia Indumenta Imperialia«; ne može se čudnovatim činiti, da je već pri kraju XI. vieka papa Alexandar II. jednom svjetovnjaku, vojvodi Vratislavu českomu, podielio pravo da nosi *pileus*, koji je kao mitra imao sličnosti sa infulama opatâ i biskupâ onoga zemana«.

U Ljubićevoj knjizi[3] nahode se slike triju komada novaca bugarskoga cara Ivana Asiena II. (1218—1241). Na sva tri je u zadku predstavljen vladaoc stojeć u carskom ornatu, koji sastoji od kazule, izpod koje pružajuć lievu ruku, drži u istoj kruglju, nadvišenu križem, i tunike. — Podignutom desnicom drži žezlo, koje u vrhu završuje križem. Na glavi mu ravna kruna s jednim redom bisera i katazeistima mjesto uhobranâ. I bugarski vladaoci služili su se dakle liturgičnim ornatom. A kamo li što kaže Dr. J., da ni u takovoj odjeći, ni u takovom položaju kao sjedeća osoba naše ploče nije nigda bio predstavljen kralj zemaljski!

Na str. 99—101 bavi se Dr. J. nadpisom, kojega se tragovi nahode na zarubnom pojasiću prepornog pluteja, i to nad plohorezbom. Taj nadpis tako je bio sitno i plitko urezan i tako se je izlizao, da mu se jedva poznaju osamljeni potezi pojedinih razštrkanih slova. Još prije nego je na svjetlost izašla Dr. Jelićeva razprava naš predsjednik O. Marun bio je opazio te tragove nadpisa i bio me je na njih upozorio. Kao što nije on tako niesam ni ja, uza sve pomnjivo promatranje propalog nadpisa na licu mjesta, mogao što drugo stalno da razaberem, nego na početku tragove slova E, po sriedi slovo M, malo pred njim tragove slova H, te pri desnom kraju ne posve stalne tragove slovâ DD. Čudit se je dakle, kako je Dr. J. mogao da vidi u tom nadpisu ono, što se ne može da vidi, naime izmedju ostaloga za stalno cielu skupinu slovâ LEGE i predložiti na laku ruku sliedeće čitanje cielog nadpisa: ... *[Tit(i)o?* opp. *Tit(ian)o? e(t) E(u)femie legem (Dominu)s da(t)]* ...

Iza toga dodaje Dr. J. (str. 101): »Come il Dr. Swoboda già osservava nella pregiata sua dissertazione, nel X. s. la scena della tradizione della legge *(Dominus legem dat)* comincia ad esser sostituita con quella della *Maiestas* del Salvatore, re dei re (Cfr. Farlati o. c. I., Tav. I. alla pag. 492) che nel codice di Echternach dell'a. 983—991 è rappresentato colla leggenda *Regnator Olympi* (Frantz l. c. I. p. 429); e che sull'omoforio di Grottaferrata, opera bizantina del XII secolo, tiene alzate ambe le braccia,

[1] Handbuch der deutsch. Alterthumskunde I., str. 343.
[2] Nav. dj. II., str. 166—167.
[3] Op. jug. nov. Tab. III. str. 12, 13 i 14.

avendo piegato sul pollice il dito quarto ed i tre altri distesi, in atto di benedire con ambe le mani, colla testa coperta di un diadema imperiale di puro argento con fregi d'oro di gemme (Farabulini: *Un raro monumento Greco*, Roma 1883, p. 159, Tavola unica), particolarità analoghe a quelle sul pluteo di Spalato ed a quelle sulla già citata patena di Hildesheim dell' XI secolo (Reusens o. c. I., fig. 511 v. sopra pag. 91).

La forma della lastra su cui è sculta la *Maiestas* del Battistero di Spalato, conviene angitutto ad un pettorale o antimensale d'altare: le scene della *Maiestas* dall' XI secolo in poi sono frequentissime appunto su questo genere di monumenti, che non di rado rappresentano anche gli oblatori nella già descritta forma ai piedi del Salvatore (V. sopra pag. 96, nota 4)«.

Po predloženoj restauraciji nečitljiva nadpisa hotio bi dakle Dr. Jelić, da na našem spomeniku bude predstavljen Spasitelj, koji predaje zakon Ticiju ili Ticijanu i Eufemiji, i to kaže da njegovo čitanje *legem (Dominu)s dat* prizivlje na pamet »la tanto frequente formola nell'antica epigrafia cristiana *Dominus legem dat*«. Ako ćemo po pravilima stare kršćanske ikonografije i epigrafije, biti će gosp. Dru. Jeliću poznato, da se je Isus predstavljao gdje predaje zakon, to jest volumen zakona samomu sv. Petru i nikomu drugomu. Kad pak Isus predaje sv. Petru taj volumen, na njemu je i nadpis DOMINVS LEGEM DAT[1], dočim na našoj plohorezbi ne ima ni volumena niti ikakva predavanja ni primanja, a kamo li predavanja zakona. Ako Isus predaje kadgod volumen sv. Pavlu, to je volumen zavijen, a ne razvijen kao onaj, što ga daje sv. Petru i ne ima nadpisa. Kad pak Isus predaje sv. Petru volumen, on ga prima u palij, dočim na našem spomeniku stojeća osoba niti ima palija, niti u obće što prima. Ne može se dakle prizor, predstavljen na našoj plohorezbi, nikako prispodabljati sa starokršćanskim predstavama, gdje Isus predaje zakon Petru. Tamačna bi dakle bila i nečuvena, da ne rečem što drugo, predstava sredovječna, gdje bi Isus predavao, razglašivao svoj sveti zakon po nekakvom Ticiju ili nekakvoj Eufemiji. Pošto je pak Isus predao jurisdikciju u crkvi svojoj samomu Petru, to kad bi na spljetskoj ploči bilo predstavljeno predavanje zakona, ne bi mogao biti Isusu ob desno ni sv. Staš nit ikakvi drugi mjestni svetac, kako opet na drugom mjestu (str. 112) nagadja Dr. J.

Ne samo u X. vieku, kako piše Dr. J., da je kazao Dr. Swoboda, prizor predavanja zakona počimlje bivati nadomješten sa *Maiestas* Spasiteljevom, nego, kako sam već prije iztaknuo,[2] Spasitelj kao *Rex regnantium* ili *Maiestas domini* pojavljuje se na biz. novcima od svršetka VII. vieka unapried; pa je zato još manje povoda misliti, da bi na spomeniku X. ili, kako hoće dr. J., čak iz svršetka XI. vieka moglo biti predstavljeno Isusovo predavanje zakona. Spomenici pak, na kojima je predstavljen Spasitelj kao *Maiestas*, ne nose nigda nadpisa *Dominus legem dat*, nego vazda »*Rex regum, Dominus dominantium*«, ili »Regnator Olympi«, ili »*Jesus Christus rex regnantium*«, pa bi sličan nadpis imao biti i na našem pluteju, kad bi mu plohorezba prikazivala Spasiteljevu Maiestas, a ne nadpis, odnoseći se na drukčiju predstavu. Opazit mi je ovdje još, da Isukrst, kad je predstavljen u slavi kao *Maiestas*, obično je sam u posebnu okviru sastavljenu od mandorle, koju drže dva kerubina, ili medju dva stupa združena lukom, kao što je na kovinskim antipendisima već toliko puta navedenima. Na našoj plohorezbi ne ima ni mandorle, ni stupova, nit ikakvog drugog zaokvirenja, koje bi srednju osobu razstavljalo od druge dvie do nje stojeće, pa i zato ne može ona da prikazuje Spasitelja u slavi. Predstava Spasitelja na naved. omoforiju nije niti može zato biti

[1] Garrucci, N. dj. I., st. 217.

[2] „Star. Prosvj." od o. g. br. 3, str. 371.

analogna predstavi našega pluteja, samo zato, što tamo Spasitelj nosi krunu na glavi kao i naša sjedeća osoba, i zato, što je i ta kruna urešena dragim kamenjem, jer je to običajni ures krunâ još od najstarijih pa do naših doba, i zato, što ima obie ruke podignute, jer eto i sam Dr. Jelić kaže, da na tom omoforiju Spasitelj sbilja obiem, ali praznim rukama blagoslivlje, jer neima kazule i jer je to grčki spomenik XII. vieka, dakle opet za dva vieka mladji od našega.

Najmanje je vjerojatno, da bi naš plutej mogao biti čest antimensala, i to uprav iz svršetka XI. v., toliko radi već navedenih razlikosti medju našom predstavom i onim na navedenim antimensalima iz XI. i XII. vieka, koliko radi toga, što je naš iz X. v., pa i s razloga, što je naš plutej kamenit, a oni su antimensali svi kovinski.

Začudno je takodjer, kako prof. Dr. J., koji misli, da naša plohorezba predstavlja *Maiestas Domini*, i toliko se nateže, da bi to mogao dokazati, pa napokon i prenesavši postanak našega pluteja iz X. u XI. i XII. viek, može opet nagadjati, da je na njoj mogao biti urezan nadpis *Dominus legem dat*, koji se na takovu predstavu ni najmanje ne odnosi, a još začudnije, kako tu istu plohorezbu može on da tumači i kao *Maiestas Domini* i kao predstavu predavanja zakona; te se i po tomu razumije, da on ni sam nije baš tvrdo osvjedočen ni o jednom ni o drugom, pa mu se eto dogadja, da hoće da sdruži u jedan prizor dva sasvim različita pojma, samo da bi dokazao ono, što se ne da nikako dokazati, da je, to jest na našoj ploči, predstavljen Spasitelj a ne kralj zemaljski. A eto mu i sam Dr. Swoboda kaže, da se nakon X. v. prizor predavanja zakona počimlje nadomještavati s onim *Maiestas* Gospodinovom, a ne da jedna predstava počimlje prelaziti u drugu!

Osoba, stojeća predstavljena na našoj ploči, priznajem sada, da ne može da predstavlja crkvenog dostojanstvenika, kako sam se prije bio zarekao,[1] neobziruć se na odjeću i oslanjajuć se samo na Kukuljevićevo tumačenje. Opazka Dra. Jelića, da to ne može da bude svećenik višega reda, jer da ne ima na sebi ni kazule ni druge liturgične oznake (str. 112), učinila mi je svratiti pozornost na odjeću, te uviditi nuždu sadašnjeg izpravka, i zato mu ovdje srdačno zahvaljujem. On kaže, da je tu prikazan svetac pokrovitelj, koji da preporučuje Spasitelju prikazivatelja spomenika, koji je prostrt pred njim. Po kratkoj tunici veli, da bi mogao biti predstavljen apostol Petar ili Pavao, jer da su ti apostoli u srodnim spomenicima predstavljani u kratkoj tunici. Nego po nedostatku atributa, označujućih apostole, zabacuje to mnenje, a prigrljuje drugo još manje vjerojatno, da bi mogla stojeća osoba prikazivati kakvog lokalnog sveca, i to uprav Sv. Staša. Na drugom mjestu (str. 97) pak piše, da su na spomenicima barbarske izradbe, navlaš na plohorezbama, često sveci prikazani bez kotura svetinje, pa da ništa na smeta, ako su i osobe na našem spomeniku bez toga kotura. Ali ako su na tim spomenicima sveci i često prikazani bez kotura svetinje, a to nisu bez pripadajućih jim atributa, pa bi bilo vrlo začudno i izvanredno, kad bi na našem spomeniku svetac bio predstavljen ne samo bez kotura, nego i bez ikakva atributa. Napomenut mi je pak, da isti g. pr. Dr. J. (str. 123—124) piše, da bi Sv. Staš, prikazan na ploči, uzidanoj u zvoniku Sv. Dujma, skupa sa Sv. Dujmom i Sv. Petrom, imao odgovarati stojećoj osobi preporarnog spomenika, koja bi dakle imala takodjer prikazivati Sv. Staša, a zaboravlja, da je prije i sam zabacio mnenje, da bi ta ista osoba mogla prikazivati apostola Petra ili Pavla, jer da joj nedostaje njima pripadajućih atributa, a opet da bi lašnje moglo biti, da budu izostavljeni atributi češće predstavljeni i u svoj crkvi kršćanskoj dobro poznatim svecima Petru i Pavlu, nego li lokalnom i zato manje poznatom Sv. Stašu.

[1] Vidi „Star. Prosvj." od o. g. br. 3., str. 178.

Nije se takodjer sjetio Dr. J., da je na ploči, uzidanoj u zvoniku[1], Sv. Staš predstavljen vrlo jasno sa svojim *atributom,* t. j. o vrat visećim žrvnjem, na kojemu je još i nadpis S. ANASTASIVS, da nestane svake sumnje o predstavljenom S. Stašu. Sad neka Dr. J. pomisli, kako bi to bilo moguće, da tobožnji S. Staš na pluteju krstionice, koji bi po njegovoj tvrdnji imao biti za samo pô vieka mladji (!) od onoga na zvoniku, bude prikazan bez ikakvoga atributa i bez nadpisa, dakle uprav posve različito od tobože starijega!

Kako dakle bez upasti u protuslovje nije moguće dokazati, da je na prepornoj ploči predstavljen sjedeć Spasitelj, tako logično sliedi, da nije moguće dokazati, da je do njega predstavljen svetac, a vidit ćemo, da nije ni svećenik.

Da bi stojeća osoba prikazivala svećenika u tunici, kao česti liturgičnog odiela, ta bi tunika imala sizati do peta, a ne biti onako kratka, jer imamo dovoljno pismenih spomenika, koji nam potvrdjuju, da je, kako u svako doba, tako i u prvoj polovini srednjega vieka liturgična tunika bila tako duga. Kraus[1] navodi Hrabana († 856), koji piše (I. c. 16): »secundum vestimentum est linea tunica, quae Graece *poderes,* latine *talaris* dicitur quod ad talus usque descendat«, i Pseudo-Alcuina (iz X. v.) [c. 39], koji piše: »postea sequitur *poderis,* quae vulgo alba dicitur . . . tunica usque ad talos«. Ni pojas stojeće osobe ne odgovara obliku liturgičnog pojasa (cingulum), koji bi imao biti uži.[2] Kao što smo vidili, da je kralj primio zapadnjački, franački oblik krune, crevalja i podvezâ, tako se razumije, da će i velikaši kraljevstva hrvatskoga, kraljevi doglavnici bit primili način franačke nošnje. Franci su više lanene košulje bez rukava nosili halju (tunica), lanenu ili vunenu kratku do koljena, obtočenu pri dnu trakom[3]. Takovu uprav nosi stojeća osoba spljetskog pluteja. I širok pojas (balteus), kojim je opasana svojom širinom, napominje širok pojas, upotrebljavan kao poglavit biljeg visokog dostojanstva velikaša carstva na dvoru bizantinskomu.[4] Sve nam dakle na stojećoj osobi kaže, da je odjevena svjetskom velikaškom odjećom (saecularia ornamenta), te da predstavlja kakvog velikaša kraljevstva hrvatskoga, kao n. p. kakvog dvorskog župana ili štitonošu kraljevoga. (Nastavit će se.)

[1] Eitelberger, N. dj. str. 269, sl. 79.
[2] Nav. dj. II., str. 190.
[3] Kraus, Nav. dj. II, str. 192—3.
[4] Lindenschmit, Nav. dj. I., str. 329.
[5] Lindenschmit, Nav. dj. I., str. 350. Kraus, N. dj. II., str. 193.

Izvješće
o radu hrvatskog starinarskog družtva u Kninu u obće, a napose o kršćanskim starinama do sad odkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osjem Solina, Bosni-Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri.

Sastavio ga

Frano Radić,

izvjestitelj znanstvenoga odbora hrvatskoga starinarskoga družtva u Kninu i zastupnik istoga družtva na prvom Kongresu kršćanskih starinara u Spljetu-Solinu, za isti Kongres.

(Nastavak.)

21. **Vrelo Cetine.** Kod samog vrela rijeke Cetine, oko sata i pô kočije daleko od Vrlike, obstoje dosta dobro sačuvane razvaline crkve sv. Spasa, a oko nje veliko staro-hrvatsko groblje sa stećcima i ogromnim većim dijelom neučetvorenim pločama. U samoj crkvi, koje je sačuvan dobar dio zvonika i zidova sa poluoblim podpornjacima, uzidan je komad praga ili lezene sa ograde svetišta, na kojem je urezana četverostruka pletenica, sastavljena od pletenih krugova, kroz koje prolazi prosta dvostruka pletenica hrv.-biz. sloga. U sred groblja je pak usadjen i služio je kao čest križa drugi ulomak pilastra hrv.-biz. sloga, na kojemu se takodjer vide tragovi pletera. Na jednoj je nadgrobnoj ploči usiječena svastika.

Gosp. Petar Stanić (»Viestnik« God. XIII. Br. 1., str. 10) našao je još uzidan u crkvi sv. Spasa: »Jedan komad u luku pred svetištem dug 40 cm., širok 18 cm. Predstavlja dvije glavne jajoliko se savijajuće kružnice sa tri prutića u svakoj. U sredini svakog zavoja nalazi se troprutasti križ.« On je tu još našao 5 uresnih komada hrv.-biz. sloga, po kojima sudi, da je na tom mjestu imala obstojati staro-hrvatska crkva.

22. **Koljane** (kod Vrlike). Predsjednik našega družtva izvjestio je u »Viestniku« (God. XIII. Br. 2., str. 60): »Naš vriedni povjerenik g. Stanić u Vrlici na družtveni trošak počeo je pretraživati ruševine staro-hrvatske crkve u Koljanih kod Vrlike i odkrio je ostanke crkve na jedan brod duge 15 m., široke 6 m. U njoj našasto je više arhitektoničnih ulomaka, dva velika cijela pilastra od pluteja, dva kapitela, nekoliko ulomaka stupova i dva navezena praga, gornji i srednji pobočnih vrata, dva nadpisna ulomka ciborija:

1. . . . . OBOLEПOS · CAN///ELLOS . . .
2. . . . . T · ET CVM OMN . . .

nadalje četiri ulomka, valjda od dvaju arhitrava sa velikim slovima 0·09 m. visine:

1. OS CONSIRI ET CONERIARICO

Odnosne abreviature oštećene su, te nijednoj nevidi se traga.

2. . . . . ĒD S̄APOLO . . .
3. . . . . PEA . . .
4. . . . . NYTERΛPBSA . . .

Suviše kô gradivo uložen našast je jedan rimski vojni nadpis i pet ulomaka od drugih rimskih nadpisa. Pošto radja nije dokončana, a ruševine, kako smo se na licu mjesta uvjerili, nisu prije bile prekrčivane, kad se nastavi kopanje, nadamo se, da će gori navedeni ulomci biti popunjeni ne samo, nego još štošta razna se naći.«

U toliko su jedna cijela vrata sa arhitravom i na njemu nadpisom bila dopeljana u »Prvi Muzej hrv. spom.« te se ovako redaju ulomci gori iztaknutog nadpisa ponešto dopunjena i popravljena:

MERVNCM E DS ΛPOLO PEA OSCONSIRIETCoNЄIRIARI

NVTERAPBSA PEΓ

23. **Potravlje** kod Sinja. Naš predsjednik izvjestio je u »Viestniku« (God. XIV. Br. 3., str. 93): »Na predlog g. Petra Stanića proveden je pokušaj na staro-hrvatskom groblju sa stećcima na Grudinam u Potravlju kod Sinja. Ovdje bilo je izpod groblja nazrieti ostanaka nekakove obsežne sgradje, pa je trebalo nešto pokušati. Pokušaj je dokazao, da je sgradja rimska, koja je sa sjeverne strane svršavala u tri polukružne apside. Apsida zapadna najveća je i utvrdjena s vani lezenami, a unutra je imala uzidane sjedalice, a na sriedi podizao se od mramornih stupića nekakav paviljon. Našasto je nekoliko ulomaka od prozora, raznih ulomaka liepih kapitela i drugih ornamentalnih komada, i mnogo ulomaka bieloga mramora.«

Na spomenutom putovanju sa O. Barbićem, ja sam baš pri sutonu, i zato u hitnji na prolazku, obašao opisane izkopine na Grudinama, ali sam vidio, da nijesu nego tek započete i da su već odkrivene spomenute tri apside, te tragovi zidova pročelja, po kojima se doznaje, da je sgrada bila duga 23·20 m. Trebalo bi dakle svakako nastaviti izkopavanja i staviti na čisto čitavu osnovu sgradje. Medju ruševinama našlo bi se svakako još mnogo ulomaka, koji bi nam dopustili, da točnije sudimo o dobi sgradje. U toliko se meni čini, da baš one *tri* abside svjedoče zato, da sgradja nije mogla biti rimska bazilika, nego staro-kršćanska, a da je paviljon na stupićima, o kojemu piše naš predsjednik, mogao biti upravo ciborij glavnoga otara, a lezene oko glavne apside početci sliepih ravenatsko-bizantinskih arkada. Kad sam pak prošle godine o Duhovima bio na družtvenoj skupštini u Prvom Muzeju hrv. spomenika, pokazao mi je gosp. predsjednik jednu malu nadstupinu donešenu iz toga mjesta, koja odaje bizantinski slog.

24. **Hrvace** kod Sinja. U dvorištu franovačkog samostana u Sinju, medju tolikim rimskim spomenicima sa Čitluka (Colonia Claudia Aequum), uzidan je i ulomak pluteja sa pleterom hrv.-biz. sloga, koji je donešen bio sa Hrvacâ.

25. **Muć gornji** (Andetrium). Tu je još god. 1871. (Rad jugosl Ak. zn. i umj. knj. XXVI. str. 93—108) koncem mjeseca kolovoza župnik u gornjem Muću Jerko Granić, kopajuć novi temelj za svoju župnu crkvu sv. Petra, u dubini od skoro 2 met. našao ulomak praga, urešena sa kukama i uzlovitom pletenicom hrv.-biz. sloga, na kojemu je nadpis sa karlovinžkim slovima. Rečeni župnik je na prvi mah čitao nadpis ovako: „*Branimir annorum viginti piissimus ervatorum rex devovit virgini aeternae templum sumptibus suis 800.*“

Objelodanio ga je tako u »Narodnom Listu« (23. rujna 1871. br. 76). Isto ga tako do slovca nepoznat pisac priobći u »Nazionale« (18. stud. 1871.). O tomu je zlamenitom spomeniku, koji spominje zadužbinu hrvatskoga kneza Branimira, prof. don Šime Ljubić čitao razpravu u sjednici Jugosl. Ak. dneva 11. lipnja 1873. On je nadpis ovako pročitao:

. . . . BRANIMIRI, ANNORVM CHRISTI SACRAM EDEM VIRGINIS AETERNE-
-TITVLO SVMPTIBVS SVIS SACRAVIT DCCCLXXX ET · VI · QVE INDICTIONE.

Ob istomu je mućskomu spomeniku razpravljao u Akademiji (13. prosinca 1873.) pok. dr. Frano Rački (Nav. mj. u »Radu«), te je, razriješivši pokratice, nadpis najbolje pročitao, kako slijedi:

(TEMPORE DVCIS) BRANIMIRI · ANNOR(um) XPI SACRA DE VIRG(ine) CARNE VT SV(m) PS(it). S(eu) DCCCLXXX ET VIII · VI Q(ue) INDIC(tione).

Veleuč. prof. Ljubić je o slogu tog spomenika rekao: »Radnja je izklesana slogom bizantinskim za čudo čisto i pravilno za ono doba. Spomenik morao je služiti kao prag nad vratima rečene crkve sv. Marije.« Dr. Rački je rekao: »Pismo je kapitalno, kano što se od njekada upotrebljavalo na kamenih nadpisih. Capitala je rimska, ali preobražena pod uplivom karolinžke majuskule i načina njezina pisanja. Ovaj se upliv opaža u tom, što su na njekih pismenih potezi oštriji, što se njeka pismena vežu ili prislanjaju na druga, i što se njeka u obsegu drugih pišu u manjem obliku.« O slogu je rekao dr. Rački: »I tako imali bismo u tom kamenu pred sobom riedak ostanak hrvatski iz druge polovice IX. vieka. Ostanak taj je samo odlomak hrama, kojega je vrieme pod zemlju strovalilo i pokopalo. A taj hram prislanjao se dobom na umotvorine gradjevne, koje su u srednoj i zapadnoj Evropi nastale pod uplivom refarmatornoga duha Karla Velikoga. Viek toga umnoga i poduzetnoga vladaoca pokuša preporoditi umjetnost uputivši ju na rimske oblike, koji, kano rimski imperium u obće, nisu za tudje smatrani. U našoj Dalmaciji medju tiem nije triebalo takove upute; jer ondje rimske umotvorine, razsijane po cieloj zemlji nisu nikada prestajale biti živim učilištem.« Mućski spomenik se sad nahodi u zagrebačkom arheol. muzeju, a naslikan je u veliko na tablici knj. XXVI. »Rada« Jugoslav. Akad. znan. i umjetn. O tom je spomeniku pisao u kratko u svojoj knjizi (Op. cit. str. 38) i prag. Bulić.

26. **Trogir.** (Tragurium — Traù). Uz ložu, ne daleko od stolne crkve, je mala staro-kršćanska bazilika *sv. Martina* poslie prozvana *sv. Barbare.* Farlati ju spominje u Ill. Sacre IV. 308. Najprije je o njoj obširnije pisao Eitelberger u spom. djelu (str. 238—240), koji joj (na tabl. XIX. sl. 2) donosi tloris, uzdužni i popriečni presjek. U ukupnosti je duga iznutra 10·7 m., široka 5·5 m., razdijeljena na tri broda su tri para stupova. Srednji brod završuje četverokutnom apsidom, a pobočni konkama izdubljenim u začeonom zidu. Dvije su takove konke i u južnom zidu crkve, a po jedna u sjevernom i južnom zidu apside. Crkva je posvodjena. Na stupovima podiže se zid srednjega broda naslonjen na lukovima, koji se u nadvišenim crtama pokreću u svijetloj visini od 5·26 m. nad zemljom. Nad samim nadstupinama podižu se polupilovi, koji svršuju u proste karniže na mjestu, gdje primaju lukove svodova. Svodovni sustav srednjega broda je vrlo prosto osnovan; od jednog do drugog pilova, što su na stupovima, nategnut je popriječan kajiš, širok 0·42 m., a tako i smijerom duljine broda luk, koji za 11 cm. odskače od zida. Medju tim lukovima postavljeni su bačvasti svodovi. Svijetla visina srednjega broda iznosit će nešto preko 8·8 m. Takovo poredanje svodova medju nategnutim kaijšima, kaže Eitelberger, da nije ništa rijedka u staro-kršćanskom, navlaš bizantinskom graditeljstvu. Pobočni su brodovi niži, a imaju samo svijetlu visinu od 5·80 m. I oni imaju podpuno jednak sustav popriječnih kajiša, poput srednjega broda, a imaju samo mjesto bačvastih svodova plitko grebenasto svodovlje. Crkva ima prilično ovelike prozore u površini zida srednjega broda. Star rešetkast prozor sačuvao se je na glavnoj apsidi.

Tu je crkvu u kratko napomenuo i g. Jackson u nav. djelu (II. str. 145). On kaže, da je to zlamenita bizantinska crkva, da je vjerojatno dosta starija od god. 1184., i da je jedna od najzlamenitijih te vrsti u Dalmaciji. Ja sam tu crkvu pregledao i premjerio, te sam o njoj pisao u članku »Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji«,

objelodanjenu u »Viestniku« (God. XIII. br. 3. str. 78—83). Taj sam članak dao i napose otjesnuti u brošurici od 19 strana. U mojemu sam članku iznio i tloris bazilike, kojim sam izpravio netačan Eitelbergerov. Tu sam izpravio tolike druge nedostatke Eitelbergerova opisa i nadopunio ga, te sam iztaknuo ono, česa ni Eitelberger ni Jackson nijesu bili opazili, da su i stupovi i nadstupine ove crkve uzeti bili sa različitih staro-rimskih gradjevina po običaju staro-kršćanskog graditeljstva, tako da je na primjer na jednom stupu gornji dio debla od sijenitnog granita, a dolnji od bijela mramora, od kojega je izdjelana prosta valjkasta podstupina, bez ikakovih članaka (modanature); jedan stup ima atičku podstupinu; jedan neima podstupine, nego mu je podmetnuta prosta debela pločurina; drugi jedan stup takodjer neima podstupine, nego počiva na živoj hridi malo oskočenoj od tla. Tako su i nadstupine nejednake, neke više a neke niže, neke deblje a neke tanje od dotičnoga debla, a tako su i oblikom različite. Vrata crkve su zaokvirena debelim pragovima. Na nadvratniku sam odkrio izpod klaka, kojim su bili zamazani nadpis i plitku troprutastu rezbariju hrv.-biz. sloga karakterističnu za svršetak VIII. i početak IX. vijeka. Po srijedi je križ urešen dvostrukom pletenicom. Desno i lijevo do njega ptica poput golubice. Sa svake strane simetrično po kolobar sa mnogolatičnom ružom, dvije ptičice, krin, kolobar, križ sa pletenicom, kolobar sa mnogolatičnom ružom. Nadpis je sliedeć u kapitalnim karolinžkim slovima na jednoj brazdi:

. . . NOMINE D
NI EGO MNIVS PRIOR VNA CV COGNATV MEO PETRVS COGITAVIMVS P REMEDV AN NRE VNC TEPLV C · STRVERE

Ja sam ga pročitao: *(In) nomine D(omi)ni, ego Mnius prior una cu(m) cognatu meo Petrus* (sic!) *cogitavimus p(ro) remedium* (sic!) *an(imae) n(ost)re (h)unc te(m)plu(m) c(on)struere* —

Ja sam po svijem biljezima zaključio, da ću se najviše približiti istini uzamši VIII. vijek kao doba postanka te prezlamenite i dosta dobro sačuvane, premda na žalost zapuštene i zanemarene hrvatsko-bizantinske bazilike.

O svetoj Barbari pisao je i dr. Rački u spom. svojoj zadnjoj razpravi (»Rad« knj. CXVI. str. 199) na temelju mojega i Eitelbergova opisa. Samo on kaže, da je ranoromanskoga sloga, što ne stoji, jer bi onda trebovalo uzeti, da se pod romanski razumijeva i bizantinski, dočim je romanskomu slogu početak tek u drugoj polovini XI. vijeka, a ota je crkva najbliže iz VIII.

Na jednoj *privatnoj kući* u Trogiru uzidan je ulomak nadvratnika sa uresom sastavljenim od viticâ i palmetâ sa bizantinskim križićem po srijedi u slogu svršetka VIII. ili početka IX. vijeka sa nadpisom

PAX ƎIC DOMƎI ET CƎM SPIR//////////O

Ja sam taj ulomak objelodanio sa slikom u »Viestniku« (God. XIV. br. 1. str. 16—17) a nadpis sam pročitao: *Pax (h)uic domui: Et cum spir(itu tu)o.* Taj nadvratnik spominje po mojemu članku i dr. Rački (Nav. dj. str. 207).

27. **Biač** (Sicum). Na polju Biaču zapadno od Kaštel Staroga obstojaše za vremena hrvatskoga kneza Mutimira (892. god.), kako se razabire po njegovoj listini na tom mjestu izdanoj (Documenta hist. chroat. per. antiq. ill. str. 15), crkva *sv. Marte.* I sada je tu crkva pod tim imenom ili po pučku *Stomrata,* ali iz novijega doba. Do nje se vide ostanci zidova, a ne daleko od nje četiri ulomka velikih pragova, izdjelanih po staro-kršćanskom načinu, koje sam ja napomenuo u spom. svojoj razpravi u »Viestniku« »Četiri staro-hrv. bog.« str. 8—14). Prvi je o Stomrati pisao prof. don Simeon Ljubić (»Viestnik« g. I. br. 2. str. 53). Obširnije je o Biaču pisao preč. O. Milinović, sadašnji

presv. barski nadbiskup u knjižici „*Biač: Starodavna hrvatska prestolnica u Kaštelim*“ (str. 34 u Zadru). Ja sam u spom. svojoj razpravi izpravio ulomke nadpisa, prvi iz VIII. ili IX. vieka, a drugi iz rimskih doba, koji su uzidani u južnom zidu sadašnje crkvice, a pogrešno ih je objelodanio bio prof. Ljubić. Ti su ulomci:

1. ЄRI ROGAVI
//RISTVM D i
2. P S

Prof. Ljubić pa za njim Eitelberger i Jackson prema pučkoj predaji vjeruju, da su dva komada dovratnika monumentalnih i veleliepnih ulaznih vrata trogirske stolne crkve donešeni iz Biača i da su pripadali davnoj crkvi sv. Marte. Na temelju izradbe i sastava tih komada ja sam u spom. razpravi pobio to mnenje i dokazao, da oni komadi nemogu nikako da budu stariji od XIII. vieka, kad no su izklesana ona sjajna vrata, te da nemože biti mjesta nagadjanju, da mogu biti prenešeni sa sv. Marte na Braču.

Na temelju mojega opisa pisao je ob ovoj crkvi i pok. dr. Rački u spom. svojoj zadnjoj razpravi (Rad knj. CXVI. str. 198). Samo je on to dodao, da iz ostanaka, koje sam opisao, »proviruje rani romanski slog«, što nemože da stoji, jer tada nije ni bilo romaničkoga, nego je svuda vladao bizantinski.

(Nastavit će se.)

Nekrolog prof. don Simeona Ljubića.

(Svršetak.)

Prof. Ljubić uredjivao je kao glasilo hrvatskoga arkeologičkoga družtva u Zagrebu „Viestnik“ od početka 1879. god. do kraja 1892., u sve dakle četrnaest godišnjaka, po četiri broja na godinu, te je osjem obilnih starinarskih viesti u svakom broju napisao u njemu razprave i članke, kojih ćemo ovdje da iznesemo bibliografičan pregled:

1. Najobširnija je u „Viestniku“ pokojnikova razprava „Rimski novci carski zemaljskoga muzeja u Zagrebu“. (God. I. Br. 1. str. 22—24; br. 2. str. 58—59. God. II.: Br. 1. str. 20—21; br. 2. str. 45—47; br. 4. str. 120-122. God. III.: Br. 2. str. 49—50. God. IV.: Br. 3 str. 80—88; br. 4. str. 113—116. God. V.: Br. 1. str. 17—19; br. 3. str. 83—88. God. X.: Br. 3. str. 81—84. God. XIV.: Br. 4. str. 106—109.)

2. God. I. Br. 1. Uvod (str. 1—5).

3. God. I. Br. 1. Dragulj iz predhistoričke dobe (str. 6—12).

4. God I. Br. 1. Biač (str. 12—15) i br. 2. (str. 50—55).

5. God. I. Br. 1. Nadpisi (21—22).

6. God. I. Br. 2. Aqua Jasae (Toplice Varaždinske (str. 33—43).

7. God. I. Br. 3. Pisani spomenici izkopani u Sisku teč. god. 1876—7. od ark. družtva Siscia (65 - 74).

8. God. I. Br. 4. Rittium (Surduk) (97—101).

9. God. I. Br. 4. Još dvie zavjetne ruke iz bronza (107—108).

10. God. I. Br. 4. Kip morske boginje s jednozubim sidrom (118—120).

11. God. I. Br. 4. Predhistorička Venus (120—122).

12. God. II. Br. 1. Topusko (Ad Fines) i ostanci njegove gotičke crkve (sa tri table) (1—11) i br. 2. (34—42).

13. God II. Br. 1. Pisani spomenici izkopani u Sisku tečajem god. 1878. od ark. družtva Siscia (11—12).

14. God. II. Br. 1. Primjetbe na „Prilog tumačenju dragulja“ (21—24), br. 2. (47 - 58), br. 3. (81—90).

15. God. II. Br. 2. Nadpisi (43—44).

16. God. II. Br. 2. Nabave arkeol. odiela zem. muzeja (59—60).

17. God. II. Br. 3. Nekoliko glagolskih nadpisa iz Grižana u Vinodolu (70—71).

18. God. II. Br. 3. Nadpisi koji su došli ili će doći u zem. muzej (72—76).

19. God. II. Br. 3. Panomski kipari za cara Galerija (80—81).

20. God. II. Br. 4. Nadpisi rimski nepoznati ili krivo izdani (101—103).

21. God. II. Br. 4. Arkeologičke crtice iz moga putovanja po njekojih predjelih Podravine i Zagorja god. 1879. (110—120).

22. God. III. Br. 1. Prva odkrića iz kamenite dobe u Dalmaciji. Sa tablom. (1—11).

23. God. III. Br. 1. Predhistorične starine u Prozoru i u Brlogu (11—14).

24. God. III. Br. 1. Nadpisi iz srednjega doba (24—25).

*

25. God. III. Br. 1. Gospodinu V. Jagiću (28 - 32).
26. God. III. Br. 2. Arkeologička izprava (44—47).
27. God. III. Br. 2. Alveria (47—49).
28. God. III. Br. 2. Kritika: „Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro" (50—54).
29. God. III. Br. 3. Rimski nadpis u Osjeku izkopan (84—85).
30. God. III. Br. 4. Privoljski nadpis (97—99).
31. God. IV. Br. 1. (1—9); br. 2. (54—56) i br. 3. (66—67). Arkeologično izkapavanje u Bakru. Sa četiri table.
32. God. IV. Br. 1. Putopisne arkeologične bilježke od Ogulina do Prozora (12—23).
33. God. IV. Br. 2. Munjavački nadpis (54—56).
34. God. IV. Br. 3. Sisački nadpis (65 - 66).
35. God. V. Br. 1. Andautonia (Šćitarjevo) i započetak izkapanja od strane nar. zem. muzeja na onom tlu (1—13).
36. God. V. Br. 1. Bazilika Sv. Sinerotesa u Mitrovici (19).
37. God. V. Br. 2. Arkeologička izkapanja na petrovačkoj gradini u Sriemu, gdje tobož starorimska Bassianis. Slika i tabla (33—49) i br. 3. (str. 65—70).
38. God. V. Br. 2. Prinosak k iztraživanju predmeta predhistoričke dobe u Dalmaciji i u Hrvatskoj (49—52).
39. God. V. Br. 3. Hercegovački nadpisi u Radimnji blizu Stoca (81).
40. God. V. Br. 3. Dvie stare narodne izprave (81—82).
41. God. V. Br. 4. Sustjepan kod Solina. Rimski nadpis u Sućurcu. Izkapanje starina na Solinu (99—102).
42. God. VI. Br. 1. O nepravilnosti naziva „ugarski ili ugarsko-skandinavski skup" u dielbi predhistoričkih predmeta iz bakrene dobe. Dvie table (1—14)
43. God. VI. Br. 2. Dukljanske starine (33—43).
44. God. VI. Br. 3. Baška na otoku Krku (71—74).
45. God. VI. Br. 3. Nadpisi rimski (75).
46. God. VI. Br. 4. Dvie izprave o velevažnom arkeol. odkriću na Solinu prošloga stoljeća (116 - 119).
47. God. VII. Br. 1. Japudija i predhističko odkriće u Prozoru kod Otočca. Tri table (1—11) i br. 2. (39—47) te god. VIII. br. 2. (39—50).
48. God. VII. Br. 1. Starine rimske iz Mitrovice nadošle nedavno u zem. arkeologički muzej. Sa tablom (11—18).
49. God. VII. Br. 1. Rimski nadpisi u Rami (21).
50. God. VII. Br. 3. Prvo odkriće predhistoričkih groblja od žara u Hrvatskoj. Tab. VI. (65—72).
51. God. VII. Br. 4. Terramara u Hrvatskoj (97—98) i god. IX. br. 4. sa nacrtom u tekstu (97—98).
52. God. VII. Br 4. Kaciga iz rimske dobe (113).
53. God. VIII. Br. 1. Rimske Therme u Mitrovici (Syrmium). Sa tablom (1—6).
54. God. VIII. Br. 1. Rimski nadpis u Senju grčkimi pismeni (15—17).
55. God. VIII. Br. 1. Prvi tragovi predhistoričkih opažanja u nas još početkom prošloga stoljeća (17 - 19).
56. God. VIII. Br. 2. Srebren novac grofa Nikole Zrinjskoga † 1534. Sa slikom. (32—36.)
57. God. VIII. Br. 2. Prvi tragovi predhistoričnih opažanja u nas još tečajem XVII. stoljeća (50—52).

58. God. VIII. Br. 2. Kritika: „Due tributi delle isole del Quarnero. Studio di Giuseppe Vassilich (Archeografo Triestino — Nuova Seria. Vol. XI. p. 297. Trieste 1885" (56—61).

59. God. VIII. Br. 3. Nov dokaz da se je otok Hvar prvobitno zvao Πιτύεια (Pitieja). Sa slikom (65—66).

60. God. VIII. Br. 3. Rimski novci obiteljski iliti konsularski nar. zem. muzeja u Zagrebu, kojih nema na tablah Cohenovih i kod Ricci-a, ili se u čem od njihovih razlikuju (72—74).

61. God. IX. Br. 2. Isto o rimskim novcima carskima (44—46) i god. X. br. 3. (81—84).

62. God. VIII. Br. 3. Kritika: Due tributi delle isole del Quarnero. Studio di Giuseppe Vassilich — Sopra le recenti scoperte nell' Istria o nelle Alpi Giulie. Die Kupfer-Zeit in Ungarn von Franz von Pulszky — Budapest 1884. — Stazioni umani preistoriche nell' isola di Torcello. — Bemerkungen über die Classificirung prähistorischer Funde in Krain. Mager Adolf Bernard. — Giurind in Obergailthal (Kärnthen) 1885. (82—93).

63. God. VIII. Br. 4. O groblju Sv. Sinerota u Mitrovici (97—105)

64. God. IX. Br. 1. Oris dosadašnjega uspjeha u iztraživanju spomenika iz kamene dobe u Dalmaciji i nov prinos — Tab. I. (1—4).

65. God. IX. Br. 1. Dva nova miljokaza iz okolice Sirmiuma (14—19).

66. God. IX. Br. 2. Harpocrates. Tab. III. (33—36).

67. God. IX. Br. 3. Rimski nadpis našast u Potirni na otoku Korčuli (69—71).

68. God. IX. Br. 3. Riedki spomenik sredovječni našast u Zadru (87—88).

69. God. IX. Br. 4. Starobosanski pečat. Nacrt u tekstu (99—100).

70. God. X. Br. 1. Prvo odkriće predhistoričkoga selišta iz kamene dobe u našoj zemlji. Tab. I. (1—2).

71. God. X. Br. 1. Spomenici osobita lika iz kamene dobe, odkriti u Dalmaciji, a sada u arkeol. muzeju u Zagrebu. Tab. I. (3—5).

72. God. X. Br. 1. Znameniti nadpis rimski (5—7).

73. God. X. Br. 1. Prinosak k starohrvatskim spomenikom i ornamentiki iz Nina (13—16).

74. God. X. Br. 1. O napredku arkeol. znanosti u našoj hrvatskoj zemlji (19—23), br. 2. (54—57), br. 3. (75—80) i br. 4. (106—110).

75. God. X. Br. 2. Odkriće bakrenih rimskih novaca iz I. i II. stoljeća po Isukrstu u okolici Prugovca u Podravini, svi velikoga modula (33—45).

76. God. XI. Br. 1. Odlomak predhistoričkog groblja u Prozoru. Tab I. (1—2).

77. God. XI. Br. 1. Rimski nadpis iz Gjurgjevca (2—3).

78. God. XI. Br. 3. Izkapanje na Gradini kod Petrovasela blizu Nove Gradiške (69—72).

79. God. XI. Br. 4. † Ivan Kukuljević Sakcinski, prvi predsjednik hrv. arkeologičkog družtva. Sa slikom (97—104).

80. God. XI. Br. 4. Crtice iz mog putovanja po južnoj strani gornje Krajine ili gospićko-otočke pukovnije (104—109).

81. God. XII. Br. 1. Rimski nadpis iz Mitrovice. Tab. I. (1—3).

82. God. XII. Br. 2. (33) i br. 3. (78—80). Nadpisi rimski iz Bosne.

83. God. XII. Br. 3. Novci Jelačića bana (88—89).

84. God. XIII. Br. 1. Rimska kola. Tab. I. (1—5).

85. God. XIII. Br. 2. Rimski nadpis iz Koljanah blizu Vrlike u Dalmaciji (41—42).

86. God. XIII. Br. 4. Arkeologično izkapanje u Bagu (97—98).

87. God. XIV. Br. 1. Rimski nadpisi odkriti tečajem g. 1891. u Hrvatskoj (1—4).
88. God. XIV. Br. 1. Nadpisi rimski iz Danila kod Šibenika (4—5).
89. God. XIV. Br. 1. Šubićev nadpis u Ostrovici Dalmatinskoj (8—10).
90. God. XIV. Br. 3. Topusko (65—68).
91. God. XIV. Br. 3. Napadaj dra. Truhelke čuvara kod zem. muzeja u Sarajevu (85—86).
92. God. XIV. Br. 4. Ulomci rimskih nadpisa iz Dalmacije (109—110).

Rad svoje osobite i tamačne ćudi, te pustim oblicima konvencijonalne udvornosti, neprikrivene iskrenosti i otvorenosti, bio je pokojni prof. dr. Šime Ljubić posve svoje vrsti, a u Zagrebu poznat u svakom sloju pučanstva, od proste piljarice na Jelačićevom trgu, do učenih i mudrih glava u jugoslavenskoj akademiji i na sveučilištu Frana Josipa I., jer je s njim dosta bilo obćiti i jedan samí put, da ga dobro upoznaš i zapamtiš dok si živ na svietu. Udvorice, prevejance, prepredene licumjerce, ljenčiné, brbljavce i hrvatskog roda odmetnike nije mogao trpjeti, te bi im bez okolišanja očitovao u obraz svoj prezir i nemilice ih šibao težkim bičem razgaljene svoje ironije. Tomu je bila u ovom varavom svietu naravska posliedica, da su se nahodili tek riedki ljudi, koji su mogli da uživaju njegovo povjerenje i, štujuć velike njegove zasluge stečene pred znanošću i pred hrvatskim narodom, neumornom njegovom marljivošću i uztrajnošću, podnositi ženijalnu njegovu priprostitost i stupiti s njim u užu prijateljsku svezu, kao što je n. p. sveuč. prof. N. Nodilo, koji ga je pohodio i u njegovom starigradskom Tuskulu. Tom svojom bezobzirnošću u družtvenom obćenju pribavljao je sebi mnogobrojne neprijatelje, od kojih mu se je jedan uspevši se na visoku stolicu, i nemilo osvetio, zadavši mu takovih neprilikâ u njegovim starim godinama, da su bile uzrokom preko njegove volje, da bude umirovljen prije dovršene službe, da ostavi Zagreb i da se skloni u rodni Starigrad. Nije ipak ni tamo našao zaslužena mira ni zadovoljstva, nego mu je bilo sudjeno da izpija do dna gorku čašu ljudske nezahvalnosti do zadnjega časa života. Njegovo je srce bilo puno plemenitog i samopriegornog rodoljublja, kao što nam očito dokazuje vaskolik njegov život, posvećen napredku hrvatske prosvjete, te je znao cieniti svaki podhvat, od kojega se je ozbiljnim zauzimanjem bilo nadati uspjehu koristnu i dičnu po nauku i po knjigu hrvatsku. Mladje voljne radnike na znanstvenom polju hrvatske knjige znao je i hotio je uztrpljivo napućivati, svjetovati, podučavati i hrabriti svojim dopisivanjem, kao malo koji učenjak našeg starijeg pokolienja. Zato mu i naš urednik i Vid Vuletić-Vukasović i mnogi drugi duguju vječitu harnost. Nije dakle čudo, što je naše starinarsko družtvo još u zametku svojem, a na svoju sreću, našlo u njemu svojeg savjetnika, gorljivog zagovaratelja, pomoćnika, u jednu rieč pravog prijatelja, uza sve to da je sam u ono doba bio dušom istoimenog i starijeg družtva u Zagrebu. On je do

zadnjih dana života bio u bezprestanom dopisivanju s našim predsjednikom, s urednikom ovog časopisa i suradnikom Vidom Vuletić-Vukasovićem, te jih je toplim svojim rodoljubnim dahom zadahnjivao i bodrio u radu. Samo ohrabreno njegovim poticanjem, odobravanjem imena, programa i gradiva, odlučilo se je upraviteljstvo našega družtva na izdavanje ovog svojeg glasila, uz kojega je smjer i sadržaj na toliko pristajao, da je objelodanio u njemu i jedan svoj prilog, i to „Još dvie rieči o Šubićevu nadpisu iz Ostrvice“ (God. I., br. 2., str. 71—73), tako da se može smatrati njegovim suradnikom. Bio je nakan još i više pisati za naše glasilo, nego se je tužio, da u Staromgradu neima pri ruci pomoćnih knjiga, bez kojih nije moguće pisati ozbiljne povjestne ni arkeologične razprave. To je bio razlog s kojega se je u posljednje doba bavio samo sastavljanjem za olakoćenje porabe svojih mletačkih „Listina“, pa je jugoslavenska akademija od toga rada i objelodanila već 1893. god. omašnu knjigu pod naslovom „Index rerum, personarum et locorum in voluminibus I.—V. monumentorum spectantium historiam Slavorum meridionalium“. Po njegovim riečima slutimo, da se u njegovoj ostavštini ima nahoditi jošte sva sila još neobjelodanjenih povjestnih i numizmatičkih bilježaka, sakupljenih u mletačkom arhivu i tečajem pribiranja domaćih arhiva i prolistavanja mnogobrojnih povjestničkih izvora, što ih je imao pri ruci kroz dugih pedeset i više godina bezprestana učenja. Umro je ne ostavivši pisane oporuke, te je, kako nam javiše, radi njegove ostavštine zametnuta sudbena parnica. Trebat će dakle čekat riešenje iste, da se dozna, koga li će dopasti pokojnikove knjige i rukopisi. Mi u toliko stavljamo na srce onima kojih se bude ticati, neka dobro paze, da nebi propao taj još nepobrani plod pokojnikovog slavnog truda, a mislimo da bi bilo i rodoljubno i prikladno, da se spomenuti rukopisi u svoje doba ustupe na čuvanje i porabu našoj jugoslavenskoj akademiji.

Kao počastni član našega družtva i kao član njegovog znanstvenog odbora, prisustvovao je šestoj glavnoj družtvenoj skupštini i otvorenju družtvenog „Prvog Muzeja hrvatskih spomenika“ u Kninu dne 24. kolovoza 1893.

Kroz praznike 1894. godine sudjelovao je u I. medjunarodnom kongresu kršćanskih arheologa u Spljetu-Solinu, te je u toj prigodi bio odlikovan čašću predsjednika V. slavenskog odsjeka kongresa.

Kroz praznike 1895. god. sretnuo ga je slučajno naš urednik na bečkom Opern-Ringu, dokle je bio doputovao, da izhodi i pospješi kod ministarstva dozvolu, da može sagraditi za sebe grob u vlastitoj grobnoj kapeli, osmerokutnom mauzoleju kubetom pokrivenim, što ga je dao sagraditi do zapadne strane svoje kuće u Staromgradu. Tu su sad zakopani njegovi smrtni ostanci. Nakon malo dana iza toga našao se je zajedno s njim opet slučajno naš urednik u Trstu u svratištu „Perco“. — U tom se je gradu bio zaustavio na molbu svojega prijatelja, a slavnog nam hrvatskog kipara Ivana Rendića,

koji mu je baš onih dana bio snimio u sadri fac-simile poprsja, kojim je i sam pokojnik bio zadovoljan. Tada je naš urednik imao sreću, da putuje sa slavnim pokojnikom, kao svojim Mentorom i ocem, na povratku od Trsta do Starogagrada, te je, u dvodnevnom putovanju po liepu vremenu i sgodnu družtvu, imao prilike, da pozna u njemu neizcrpiva šaljivdžiju i krasna veseljaka. Još ga je naš urednik vidio i kroz praznike 1896., ali već od bolesti jadno satrvena, pa je na svoju žalost lahko mogao da nasluti i skorašnju mu smrt, kako je to do malo doba ustmeno priobćio bio povjestničarima Iv. Krst. Tkalčiću i prof. Tad. Smičiklasu u Zagrebu.

Uz Frana Rački-a i Ivana Kukuljevića-Sakcinskoga, neosporno pripada Simeonu Ljubiću u povjesti hrvatske književnosti najnovijega doba častno mjesto medju prvacima povjestne struke. Takovom trojkom dičili bi se i veliki naobraženi narodi, a malom našem hrvatskomu jesu oni i dika i ponos i umnici i pregaoci prvoga reda, u koje treba da se ugledaju mladji sadašnji naši povjestničari i starinari pa i oni dojdućih pokoljenja. Oni su dapače pravi utemeljitelji kritičkog pisanja hrvatske narodne povjesti. Slava svoj trojici! Slava uspomeni pokojnog podpredsjednika našega družtva neumrlog prof. don Simeona Ljubića!

Uredništvo.

Nekrolog.

† Dr. Ivan Crnčić.

Licem na Vodokršće t. g. preminuo je u Rimu jedan od najzaslužnijih hrvatskih povjestničara, kanonik dr. Ivan Crnčić, prodstojnik onamošnjeg svetojeronimskog kaptolskoga sbora i dopisujući član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. od prilike u 66. godini života. Nakon Rački-a, Rada Lopašića i prof. don Šime Ljubića, četvrti je to slavni hrvatski povjestničar, koji pada u grob u vrieme od ne pune tri godine danâ!

Rodio se je vrli pokojnik u Poljani na otoku Krku, te je kao mlad svećenik krčke biskupije bio poslan u bečki Augustineum, da ondje dovrši svoje nauke i steče doktorsku laureu. Već tada, u pedesetim godinama, počeo se je bio Crnčić baviti starinama i prošlošću svojega naroda, te je u „Kat. Listu“ objelodanio prvu svoju oveću razpravu „Vid Omišljanin, pisac hrvatski XV. vieka“. Ljubav za hrvatsku knjigu dovela ga je medju suradnike Ivana Kukuljevića i u tiesno prijateljstvo s drom. Franom Rački-em. Kad je pokojni dr. Rački 1861. ostavio Rim, dodje, ali ne odmah, kako su mnogi pisali u njegovoj osmrtnici, nego tek 1863. god., i to baš u lipnju mjesecu, na njegovo mjesto dr. Ivan Crnčić, kako sam piše u svojoj razpravi „Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinjcu u Rimu poslije god. 1453“. („Rad“ jug. ak., knj. LXXIX. str. 1—70): „Ja ni mrve „Ilirac“ 1863. godine postah, i to više po tudjoj nego po svojoj volji, članom „Ilirskoga“ („degli Illirici“, „Illyricorum“) obojega zavoda, kapitula i nekakova sbora, ili pravo bratovštine nad našim gostinjcem, u viečnom gradu. No do mala, možda još istoga dana, u koji sam, a to na 11. junija, simo prišao“ itd. Tamo je bio pouzdanikom hrvatskih biskupa u Rimu. Boraveć od tada vazda u Rimu, i vraćajuć se u domovinu samo za malo dana, Crnčić je cieli svoj život posvetio bio iztraživanju starih hrvatskih spomenika, pak je na tom polju stekao trajnih zasluga.

U drugom godišnjaku „Književnika“ napisao je razpravu „Krčke starine“. Malo zatim izda oveću radnju: „Najstarija povjest krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji. Rim 1867.“ U toj knjizi, pisanoj krčkim narječjem i Kurelčevim oblicima, za koje je držao da će preoteti mah u hrvatskoj knjizi, sabrao je Crnčić dragocjeno gradivo za staru topografiju i povjest hrvatske službe božje. Posljednje godine svojega života sproveo je Crnčić u velikoj zabrinutosti za obstanak zavoda Sv. Jerolima, koji je, uza sav dohodak od 60.000 franaka, što mu nose njegove kuće, pao pod sekvestar. Boraveć za kratko doba u domovini, obišao je bio u zadnje doba hrvatske biskupe, moleć jih, da bi se složili i zavod preustrojili na način, kako bi mogao bolje uspievati na korist učenije ruke hrvatskog svećeničkog podmladka.

Pokojnik je napisao još ove radnje:

1. „Assemanovo izborno evangjelje“, gdje je zlamenito izpravio isto djelo prije izdano od dra. Račkoga.

2. Popravci ka glagolskim spomenikom. „Rad“ knj. XVI.
3. Brojna vriednost slova III. „Rad“ knj. XXIII.
4. Dvie razprave: Slovenski Sveti Jerolim u Rimu a Rieka; i drugo je Senj, a drugo Senj-Trst. 1868.
5. Još oble glagolice po krčkom otoku. „Starine“ knj. VII.
6. Rimsko-slovinska družba Sv. Kirila i Metoda. „Starine“ knj. XIV.
7. Nekoliko južnih Slovjena zapisanih od 1478.—1520. godine u bratovštinu Sv. Duha u Rimu. Starine knj. XV.
8. Prilozi k razpravi: Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinjcu u Rimu poslije 1453. god. „Starine“ knj. XVIII.
9. Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije u dragi bašćanskoj. „Starine“ knj. XX.
10. Što je pisama sakupio P. Blagoslov Bartoli. „Starine“ knj. XX.
11. U knjizi akademije jugosl. „Hrvatski pisani zakoni“ (str. 145—177) zajedno sa drom. Račkiem uredio je „Statut urbarski a donekle i svega krčkoga otoka (g. 1362.—1599.) i sam je tomu štatutu napisao „Pripomenak“ (str. XLIV—LXXI).

Crnčić je pratio i starinarski rad u „Viestniku hrv. ark. družtva“, te je u 5. njegovom godišnjaku stupio medju njegove urednike i priobćio u njemu sliedeće priloge:

1. God. V. Br. 2. Dopis iz Rima, u kojem izpravlja u Vida Vuletić-Vukasovića životopisu Mata Kopora neke podatke, te priobćuje neke priloge i razjašnjenja o životopisu Natala Bonifacija šibenskog rezbara (str. 56—57).
2. God. VI. Br. 2. Dopis iz Rima u kojemu donosi prepis oporuke sitnoslikara Julija Klovija iz državnog arkiva u Rimu sa dodatkom o bugarskom porieklu Klovijevu (58—61).
3. God. VII. Br. 3. Dopis iz Rima, u kojemu javlja, da je u krčkoj biskupiji bio tajnikom od 1861. do 1863. god., te da je u to doba prepisao nekoliko izpravâ iz arkiva osorskih biskupa, te objelodanjuje svoje primjetbe na prof. Milčetića priobćenja o selu Belu na creskom otoku, pa priobćuje tri takove izprave, jednu latinsku a dvie hrvatske o Beli (str. 82—85).
4. God. VIII. Br. 3. „Još o Belom“ (str. 86—72), gdje o Beli pobjedonosno polemizuje sa prof. Milčetićem, Coleti-em i dr. Račkiem.
5. God. VIII. Br. 4. „Kako valja čitati na pečatu Zavaljskoga manastira“, gdje izpravlja V. V. Vukasovićevo čitanje (str. 114—115).
6. God. VIII. Br. 4. Dopis iz Rima (str. 124—125), gdje tumači i čita nadpis na dašćicama, koji se nalazi na velikom otaru stolne crkve u Vrbniku na otoku Krku — uza sliku koju je napravio kotorski slikar *Madin Cvitović.*
7. God. IX. Br. 3. „Nadpis na sakristiji krčke stolne crkve“, i to iz god. 1333. o sagradjenju iste crkve (str. 65—68).
8. God. XII. Br. 1. „Stinica je po latinski Murula, a Bag Serissa“ (str. 7—12).

Udieli mu Bože, vječni pokoj rodoljubnoj duši!

Uredništvo.

Izvještaj

Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga družtva u Kninu o družtvenom radu i napredku kroz zadnji tromjesec.

Kroz zadnji tromjesec družtvo je dalo kopati dublje izpod tla u bazilici na Kapitulu kod Knina, pošto to do sada nije moglo učiniti obzirom na nekoliko svježih grobova. Pri toj radnji našasto je 18 raznih prstenova, medju kojima u srednjem brodu na ruci jednog mrtvaca srêbrni pečatni prsten sa liepo izradjenim gotičkom majuskulom A, pa i nekoliko arhitektoničkih ulomaka odnosnih na mladju i davniju baziliku.

U kninskoj županiji obstoje dva brda imenom „Bogočin", jedan na Unesiću drniške, drugi „Bogetiću" prominske obćine. Oni podsiećaju po svoj prilici na pogansko bogoštovje starih Hrvata, zato je naš predsjednik dao pretražiti jednu veliku gromilu na Bogočinu unešićskom i to sa priličnim uspjehom, koji će se u odnosnoj razpravi potanko iztaknuti.

Tom je prilikom isti predsjednik po kazivanju seljana doznao, da pod Bogočinom, na oranici Jure Bramca pok. Jure na Unešiću, ima važnih grobova sa bogatim mrtvačkim prilozima, na koje su se pred nekoliko godina seljani vodeć gnjilu namjerili, te je odmah u prisutnosti svojoj dao na mjestu kopati. U jedan dan na uzku prostoru otvoreno je 16 grobova, te u četiri našasto je srebrnih i pozlaćenih krasno izradjenih predmeta Obzirom na to, da je zemljište, gdje su grobovi, podvodno, te zimsko doba neprijatno za njihovo otvaranje, daljne pretraživanje tog zemljišta odgodjeno do prijatnijeg doba, a potanji opis nalazišta do obavljenja tih izkopina.

Družtveni predsjednik, nagadjajuć, da bi sa grobovima u ravnici mogli biti srodni i grobovi pod mnogobrojnim gromilam, što su oko kuća Ležajića u Skradinskoj okolici razsijane, dao je u prisutnosti svojoj jednu takovu gromilu pretražiti. U istoj našasto je više grobova pravilno zidanih, a uz mrtvace naušnica mjedenih i srebrnih, srodnih prije spomenutima.

Iz ovog pokušaja dade se nagadjati, kako će se daljnim pretraživanjem tih gromila, po srodnosti mrtvačkih priloga, dovesti u svezu grobovi u ravnu s ovim u gromilama, koje su mnogobrojne na Gjevrskama.

Istom prilikom doznao je predsjednik, da na oranici Miće Berića u Varivodam ima množina grobova, te je jedan dao otvoriti. U grobu, tesanim kamenom liepo ozidanomu, našast je mrtvac bez ikakva mrtvačkog priloga. Nije se dalji pokušaj mogao nastaviti, buduć je oranica zasijana. Svakako i to zemljište zaslužuje, da bude bolje pretraženo.

U susjednomu selu Ićevu, a na zemljištu „Lastva", Lako Nadoveza, slučajno se namjerio na zavaljenu starinsku crkvicu, kojoj je samo odkrio lapat absidetnoga zida. U jednom grobu uz crkvicu uz mrtvaca našao je dvie proste naušnice.

I ovaj položaj zaslužuje, da bude sistematično pretražen a cap. Pošto je slavno poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Zagreba u svojoj skupštini dne 14. studenoga 1896., prihvaćajuć proračun za god. 1897., uvrstilo u isti 500 for. kao pripomoć našemu družtvu, uz uvjet, da bi tom svotom družtvo koje izkopine proizvelo, — kako se je to čitalo po zagrebačkim dnevnicim, koji su tečaj one skupštine objelodanili; — to je družtveno upraviteljstvo odmah odlučilo, da na račun spomenute podpore započme odkopavanje kakvih ruševina u Biskupiji kod Knina. U tu svrhu najprije je nabavilo od g. Joske Pesena rodjena Bulat dio zemljišta, gdje ruševine leže, a dio, gdje će se izkopana zemlja bacati. Buduć za težačke radnje zadnjeg vremena dobar ugadjaj bio, družtvo je započelo, da sistematično te izkopine izvadja, i nade je, da će se u idućem broju ovog časopisa objelodaniti potanko izvješće.

Prva hrvatska štedionica u Zagrebu pri svršetku 1896. godine doživjela je sreću, da može svetkovati pedesetogodišnjicu svojega uspješnoga i po hrvatski narod veoma plodnoga rada.

Naše družtveno upraviteljstvo harno sjećajuć se, kako je spomenuta štedionica i naše družtvo u dva navrata izdašnom podporom podpomogla, nije moglo da se otme dužnosti, da joj u toj prigodi ne podastre svoju pismenu čestitku.

*

Ista štedionica na svojoj glavnoj skupštini dne 20. prosinca 1896. primila je jednodušan zaključak, da na uspomenu tog njezinog jubijela budu porazdieljeni medju razna hrvatska znanstvena i humanitarna družtva upravo kraljevski darovi u ukupnom iznosu od 100.000 for., od kojih *hiljadu forinta* i našemu družtvu.

Doisto nije mogla slavna štedionica sjajnije da proslavi svoj god, nego onakovom izdašnom podporom, udieljenom u dobrotvorne i znanstvene svrhe načinom, t. j., kojim se jedino može da obezbjedi budućnost hrvatskoga naroda.

Naše družtvo na opredieljenu podporu nada se, da će se najprikladnije slavnoj štedionici zahvaliti, ako darovanu svotu uloži izključivo u posebne kakve izkopine, tako, da se bude moglo točno znati, kakav li se je uspjeh sa istom postigao.

Njegova Preuzvišenost gospodin dr. Juraj Posilović, nadbiskup zagrebački, podielio je družtvu podporu od 100 for.

U zadnjem rujnu preminuo je u Karlovcu čestiti rodoljub gosp. Matešić, te je oporučno ostavio u razne dobrotvorne svrhe 10.000 for., od kojih našemu družtvu 100 for.

Čestita rodoljubkinja g. Marija ud. Karabaić rodjena Danilo poklonila je družtvu nekoliko starinskih srebrnih novaca i nekoliko povjestničkih knjiga.

Naš družtveni podpredsjednik prof. Virgilije Perić, hrvatski zastupnik na carevinskom vieću, u proračunskoj razpravi dneva 17. prosinca 1896. veoma krasnim govorom na dugo je iztaknuo rad našega družtva i važnost hrvatskih izkopina, te dokazao, kako je neznatna podpora od 500 for., što ju cislitavska vlada od nazad dvie godine družtvu udieljuje. Za tim je vieću predložio sliedeću resoluciju: „Pozivlje se c. kr. vlada, da Hrvatskomu starinarskomu družtvu u Kninu podieli izvanrednu podporu za godinu 1897., a da u budućemu proračunu mjesto 500 for. redovite podpore uvrsti 3.000 for.“ Ova je resolucija od vieća prihvaćena.

Stupiše nadalje u naše družtvo kroz god. 1895, zauzimanjem povjerenika p. n. g. Eduarda pl. Wodwářka:

Oton Iveković, profesor kr. realke i hrvatski slikar, Zagreb.

Neposredno stupiše kroz god. 1895. p. n. gospoda:

Dr. Dragutin Mašek vit. Bosnadolski, primarni liečnik u bolnici milos. sestara, Zagreb. Ćiro Iveković, c. kr. arhitekt, Zadar. Občina Makarsko-Primorska, Makarska. Gjuro Šimončić, župnik, Gradec.

Stupiše kroz god. 1896., zauzimanjem povjerenika p. n. g. Josipa Sokola:

Nikola Horvat, učitelj, Križevci.

Sakupio povjerenik Petar pl. Akačić:

Ot. Ivan Kačić-Peko, župnik, Sv. Martin-Brač. Braća Novaković, trgovci, Sv. Martin-Brač. Petar pop Car, župnik, Dračevica Nerezišće-Brač. Dr. Ivan Nazor, liečnik, Supetar-Brač. Ivo Foretić-Dinkov, posjednik, Korčula. Amos Zanini, trgovac, Korčula.

Stupiše kao članovi utemeljitelji, zauzimanjem povjerenika g. Peroslava Paskiević-Čikare:

Milan Vaniček, činovnik hipotekarne banke, Zagreb.

Neposredno:

Josip Šestak, kanonik, Djakovo. Dr. Dragutin Neumann, odvjetnik, Osiek. Milan Nossan, veletržac, Zagreb. Dr. Vatroslav Reiner, odvjetnik, Karlovac.

